

100 år uten Sverige - et miljøproblem?

En sammenligning av norsk og svensk miljøpolitikk

Forfatter: John Hille

Framtiden
i våre hender

Innhold

Sammendrag	3
1. Innledning	5
2. Hvordan møtes de globale miljøutfordringene?.....	7
2.1 To miljøpionerer.....	7
2.2 Klimagassutslipp	7
2.3 Biologisk mangfold.....	9
3. Biff, bil og bolig: Hvem lever mest økologisk?	12
3.1 "Biff": Hva spiser vi?.....	12
3.2 "Bil" – Hvordan reiser vi?	14
3.3 "Bolig" – bygninger og energibruk	17
3.4 Derfor øker CO ₂ -utslippene i Norge og faller i Sverige	22
3.5 Oppsummering.....	22
4. Hvorfor den lille forskjellen?	24
4.1 Politiske virkemiddel.....	24
4.2 Bærekraftens retorikk eller retorisk bærekraft?	28
4.3 Folkets røst	32
4.4 Vekst og/eller vern? Næringskultur og næringsstruktur....	33
4.5 Sluttord	36

Jubileumsskrift fra Framtiden i våre hender, i anledning 100-årsmarkeringen av unionsoppløsningen med Sverige, 7.juni 2005.

Sammendrag

I denne rapporten sammenliknes viktige sider ved Norges og Sveriges miljøinnsats. Begge land framstilles ofte, og framstiller gjerne seg selv, som foregangsland for miljøet. gjennomgangen viser likevel at Sverige på flere områder har kommet vesentlig lenger enn Norge.

Sverige slipper ut mindre og verner mer

Dette gjelder dels forholdet til de to viktigste globale miljøutfordringene i dag: klimagassutslipp og truslene mot det biologiske mangfoldet. Sverige har redusert sine CO₂-utslipp per innbygger med 38 % i løpet av de siste 30 åra, og har i dag de laveste utslippene per capita av alle rike industriland (6,2 tonn). I Norge har utslippene av CO₂ per capita økt med 25 % i samme periode, til 9,5 tonn i 2004.

Sverige har som mange vet vært flinkere til å ta vare på rovdyrbestandene enn Norge: Det finnes i dag ca. 60 ganger flere bjørner, seks ganger flere gauper, tre-fire ganger flere ulver og halvannen gang flere jerv i Sverige enn i Norge. Mindre kjent er det trolig at Sverige også har vernet mer enn tre ganger så stor en andel av sin produktive skog. Sverige har også vernet en større del av sitt samlede areal enn Norge i form av nasjonalparker eller naturreservat (10,4 % mot 7,8 %). Dette til tross for at en mye større andel av Norges areal består av snaufjell, som er lettest å verne siden konfliktene med økonomiske interesser er minst.

Biff, bil og bolig: Mer bærekraftig forbruk i Sverige

Det er særlig gjennom tre sider av forbruket vi belaster miljøet og ressursgrunnlaget: maten vi spiser, reisene vi gjør samt bygningene vi oppholder oss i og energien vi bruker til å gjøre dem komfortable.

Kostholdet i stort er om lag det samme i Norge og Sverige. Blant annet spiser svensker og nordmenn nesten nøyaktig like mye kjøtt, den maten som er mest ressurskrevende å produsere. Derimot er svenskene langt mer tilbøyelige til å kjøpe økologisk mat. 8-9 % av all mjølk som selges i Sverige er økologisk, mot 0,9 % i Norge. Den skandinaviske Coop-kjeden selger 6 % økologisk mat i Sverige, mot 1 % i Norge.

Både nordmenn og svensker bruker oftest bil når de reiser. Svensker kjører mest, men forskjellen er liten: Ola Nordmanns bilkjøring utgjør 93 % av Medel-Svensssons. Svensson er derimot betydelig mer tilbøyelig til å kjøre miljøbil. I Sverige kjører over 20.000 biler på alternative drivstoff som biodiesel, etanol, biogass eller strøm, mot ca. 1500 i Norge.

Det er også stor forskjell på de reisene som ikke foregår med bil. Nordmenn reiser tre ganger så ofte med fly innenlands som svensker, til tross for at begge land er like langstrakte. Derimot reiser svenskene dobbelt så mye med tog, og togtrafikken i Sverige har opplevd et kraftig oppsving de siste 10 åra, til markert forskjell fra situasjonen i Norge.

Svensker og nordmenn bruker om lag like mye energi i boligene og andre bygninger, men svenskene har i langt større utstrekning tatt i bruk nye fornybare energikilder. I forhold til innbyggertallet er bruken av bioenergi og fjernvarme tre ganger større i Sverige, og bruken av solvarme minst 15 ganger større.

Svenskene har også klart å redusere energiintensiteten i industrien mer enn vi har gjort i Norge. I forhold til størrelsen på industriproduksjonen, falt energibruken i svensk industri

med en tredjedel fra 1980 til 2003, mens den bare er redusert med 12 % i Norge. Dette henger sammen med at norsk eksportindustri fortsatt domineres av kraftkrevende bransjer, mens svenskene i langt større utstrekning har utviklet ny kunnskapsbasert industri som krever lite energi.

Forskjeller i politikk, folkemening og næringsliv

Ulikhetene når det gjelder miljøpolitiske resultat i Norge og Sverige henger delvis, men bare delvis, sammen med tilfeldigheter eller naturlige forutsetninger. For eksempel kan noe av forskjellen i utviklinga for CO₂-utslippene forklares ved at Norge til forskjell fra Sverige har fått en oljesektor – men det forklarer langt fra hele forskjellen.

Andre forklaringer må søkes i politikk, i næringslivet eller i holdninger blant vanlige mennesker – tre størrelser som også påvirker hverandre.

Sverige har tatt i bruk sterkere politiske virkemiddel for å sikre det biologiske mangfoldet – en historie som faktisk går tilbake til tida like etter unionsoppløsningen, da Sverige opprettet Europas første nasjonalparker i 1909 og i praksis fredet bjørnen fra 1927 av. På det energipolitiske området har Sverige siden 1970-tallet gjort større bruk av både avgifter og støtteordninger for å fremme bærekraftige løsninger. Svenske forbrukere betaler for eksempel over dobbelt så høy avgift på strøm og tre ganger så høy avgift på fyringsolje som norske.

Også på et symbolsk og retorisk plan har svenske politikere – så vel lokale som nasjonale – i seinere tid gjort mer for å framheve viktigheten av en bærekraftig utvikling enn norske. De har også i sterkere grad knyttet miljøetsatsinger sammen med mål om økt sysselsetting og innovasjon i næringslivet – til forskjell fra situasjonen i Norge, der debatten fortsatt preges av tradisjonelle *motsetninger* mellom ”vekst” og ”vern”.

I Norge liksom i Sverige går miljøinteressen blant folk flest i bølger, og befinner seg anno 2005 i en klar bølgedal. Mye taler likevel for at både toppene og dalene har vært høyere i Sverige, og dessuten for at det finnes et større ”grunnfjell” av *sterkt* miljøengasjerte mennesker i Sverige. I forhold til folketallet, er for eksempel om lag tre ganger så mange svensker som nordmenn med i miljøorganisasjoner.

Mye taler også for at svensk næringsliv oftere opptrer som medspiller, og sjeldnere som motstander av miljøetsatsinger enn tilfellet er i Norge. I forhold til innbyggertallet har flere enn tre ganger så mange svenske som norske bedrifter funnet grunn til å miljøsertifisere seg etter internasjonale standarder (EMAS eller ISO 14000). Viktigere er det kanskje likevel at svensk eksportindustri i langt større grad enn norsk består av kunnskapsintensive, snarere enn energi- og ressursintensive, virksomheter. Derfor ligger tanken om at miljøetsatsinger kan fremme innovasjon og skape nye arbeidsplasser, snarere enn å komme i vegen for vekst, mye nærmere i Sverige enn i Norge.

Merknad til figurene i rapporten

For å gjøre direkte sammenlikninger mer meningsfulle, viser mange av figurene i denne rapporten *per capita-tall* for Sverige og Norge. Det vi si at ulike størrelser (for eksempel kjørte vognkilometer med bil eller utslipp av CO₂) er delt på innbyggertallet. Der figurene viser utvikling over tid, er tallene delt på innbyggertall i de respektive åra (for eksempel er utslipp av CO₂ i 1980 delt på innbyggertall i 1980, mens utslippene i 2000 er delt på innbyggertall i 2000). For å spare plass er bare kildene til nevnerne (f.eks. CO₂-utslippene) oppgitt i tilknytning til hver figur. Befolkningstall for Norge er hentet fra Statistisk årbok 2004, <http://www.ssb.no/aarbok/tab/t-020110-046.html> og for Sverige fra Statistiska centralbyrån, Sveriges folkmängd 1860-2004, <http://www.scb.se/statistik/BE/BE0101/2004M12/Be0101Folkmängd1860-2004.xls> .

1. Innledning

På Stora Torget i Karlstad står et monument som nok ikke imponerer alle ved sin skjønnhet. Det forestiller ei kvinne som bryter et sverd i to mellom hevede armer, og samtidig tramper et hode iført soldathjelm under sin venstre fot. Monumentet ble i sin tid kåret til Sveriges styggeste statue. Da den ble reist i 1955, sto den for så vidt brukbart i stil med sine nærmeste omgivelser, som – bortsett fra en nå fjernet balustrade omkring statuen - var en parkeringsplass.

Kontrasten er større i dag, da Stora Torget er gjort bilfritt og beplantet med trær. Det har vært ledd i en miljøsatsing som omfatter hele Karlstad sentrum. Kommunen satte seg i 1994 som mål å redusere biltrafikken i byen med hele 30 % - et mål som nesten ble nådd i 2001. (De siste åra har det igjen vært en viss økning – likevel er det betydelig færre biler i byen enn for ti år siden.)

Foto: Sebastian Danielsson¹

På sokkelen til ”Sveriges fulaste staty” står inskripsjonen:

*Fredsmonument
Rest av värmlänningar 1955
Femtio år efter svensk-norska
unionens fredliga upplösning*

*Fejd föder folkhat
Fred främjar folkförståelse*

Den umiddelbare grunnen til at styggedommen står nettopp her ligger noen titalls meter til høyre for den, på sørsida av Stora Torget. Der, i byens frimurerlosje, ble forhandlingene om unionsoppløsningen ført og avsluttet med Karlstadoverenskomsten 23. september 1905.

At forhandlingene ble ført nettopp i Karlstad hadde selvfølgelig også sin årsak. Byen har siden 1873 ligget midt på jernbanelinja Oslo-Stockholm. Man møttes, av praktiske og kanskje dessuten

symbolske årsaker, på halvvegen. I jubileumsåret 2005 hadde det ikke lenger vært noen praktisk grunn til å velge Karlstad. 100-årsjubileet ble nemlig ”feiret” ved at trafikken med persontog mellom Oslo og Stockholm ble lagt ned på hverdager – for første gang på 131 år, krigsåra 1940-45 ikke unntatt. Ifølge direktøren for det svenske jernbaneverket var grunnen at manglende jernbaneinvesteringer på norsk side umuliggjorde videre lønnsom drift.

Forhandlerne i 1905 var ikke de eneste som brukte toget. Siden 1873 hadde Karlstad vært bortskjemt med kongebesøk, ettersom Oscar II gjerne overnattet der under sine togreiser til Kristiania. Også hans sønnesønn Gustav VI Adolf tok toget til Karlstad da han skulle overvære avdukingen av den fredsmonumentale redselen på Stora Torget i 1955. Kronprinsregent Olav av Norge deltok også i høytideligheten. Han kom derimot, kanskje ufrivillig megetsigende, med bil fra Oslo.

Flere prominente svensker har gjort bruk av togforbindelsen, trolig også i året 1905. Blant dem var Marcus Wallenberg d.e., direktør for Stockholms Enskilda Bank og Sveriges ledende finansfyrste. 2. desember 1905 ble Norsk Hydro-Elektrisk Kvælstofaktieselskab, seinere for pustens skyld forkortet til Norsk Hydro, stiftet i Kristiania med Wallenberg som styreformann – en post han fortsatte å inneha i 37 år. At han fikk den æren var naturlig nok, siden han hadde stilt med 50 % av aksjekapitalen. Sam Eyde og hans norske venner klarte bare å stampe opp åtte prosent – resten ble mobilisert i Paris.

Stiftelsen av Norsk Hydro markerte inngangen til en ny æra for Norge – en æra der rollen som indirekte og seinere direkte eksportør av energi kom til å prege landets utvikling sterkt. Slik sett kan det hevdes at den nye norsk-svenske unionen mellom Marcus Wallenberg og Sam Eyde fikk vel så stor betydning for det neste hundreåret i Norge som oppløsningen av den gamle to måneder før. Unionskongen var i god tid før 1905 fratatt noen vesentlig innflytelse over norsk politikk. Innflytelsen til den kraftkrevende industrien skulle derimot bli nokså betydelig.

Vi foregriper imidlertid en lengre historie. Den handler om noe som knapt sto på dagsordenen i 1905, nemlig miljøet og den ulike miljøpolitiske utviklinga i Norge og Sverige i nyere tid.

2. Hvordan møtes de globale miljøutfordringene?

Den moderne miljøpolitikken tilhører i hovedsak den siste tredjedelen av hundreåret som er gått siden unionsoppløsningen. Gjennom denne perioden har så vel svenske som norske politikere ved en rekke anledninger hevdet at deres land enten er, eller gjerne vil være, et internasjonalt foregangsland for miljøet. (Noen er litt mer beskjedne enn andre.)

2.1 To miljøpionerer

Går vi 33 år tilbake, kommer vi til 1972. På det tidspunktet var talen om foregangsland neppe helt ubegrunnet, verken på den ene eller den andre sida av Kjølen. 1972 er et dobbelt merkeår. Da holdt FN sin første globale konferanse om ”menneskets miljø”. Den ble, ikke av helt tilfeldige årsaker og ikke *bare* fordi det passet godt med et land som var offisielt nøytralt i den kalde krigen, lagt til Stockholm. Samme år fikk verden sin første miljøvernminister – nemlig Olav Gjærevoll i Norge.

Både Norge og Sverige gjorde seg på denne tida bemerket som pådrivere i den forholdsvis ferske internasjonale miljødebatten. De to landa var for eksempel ennå de eneste i verden som betraktet sur nedbør som et problem, og jobbet iherdig men i motbakke for å få andre til å ta det på alvor. Sverige var i 1969 det første landet i verden som forbød DDT – stoffet som gjennom omtalen i boka *Den tause våren* (1962) ofte tildeles æren for å ha vakt den moderne miljøbevegelsen. Norge fulgte året etter. Begge land var blant de første til å vedta tiltak eller forbud også mot flere andre miljøgifter. I begge land ble den lokale forurensningen gjennom industriens piper og rør drastisk redusert i løpet av 1970- og 1980-åra, til dels ved hjelp av tiltak som lå i forkant av den internasjonale utviklinga.

På noen sentrale områder har derimot utviklinga i de to landa etter 1970-åra vært svært forskjellig. Det gjelder for det første bidragene til det som gjerne framheves som de to mest sentrale globale miljøproblemene: klimaendringer og svekkelsen av de biologiske mangfoldet. Det gjelder forbruksmønsteret på de områdene som har de største miljøkonsekvensene – treeningheten ”bil, biff og bolig”, eller transport, mat, bygninger og energi. Og det gjelder ikke minst den politiske responsen på miljøutfordringene.

2.2 Klimagassutslipp

Fig. 1 viser utviklinga i norske og svenske utslipp av CO₂ og andre klimagasser som bidrar til global oppvarming, regnet per innbygger. Muligheten for at slike utslipp skulle føre til store klimaendringer ble først beskrevet av den svenske kjemikeren Svante Arrhenius året før unionsoppløsningen, altså i 1904² – men dette førte ikke til større bekymring verken i Sverige, Norge eller andre deler av verden. Det er først fra 1970-tallet og framover at det finnes noenlunde sikre oppgaver over CO₂-utslippene i begge land, og først fra 1990 at det er beregnet tall for utslipp av alle klimagasser under ett.

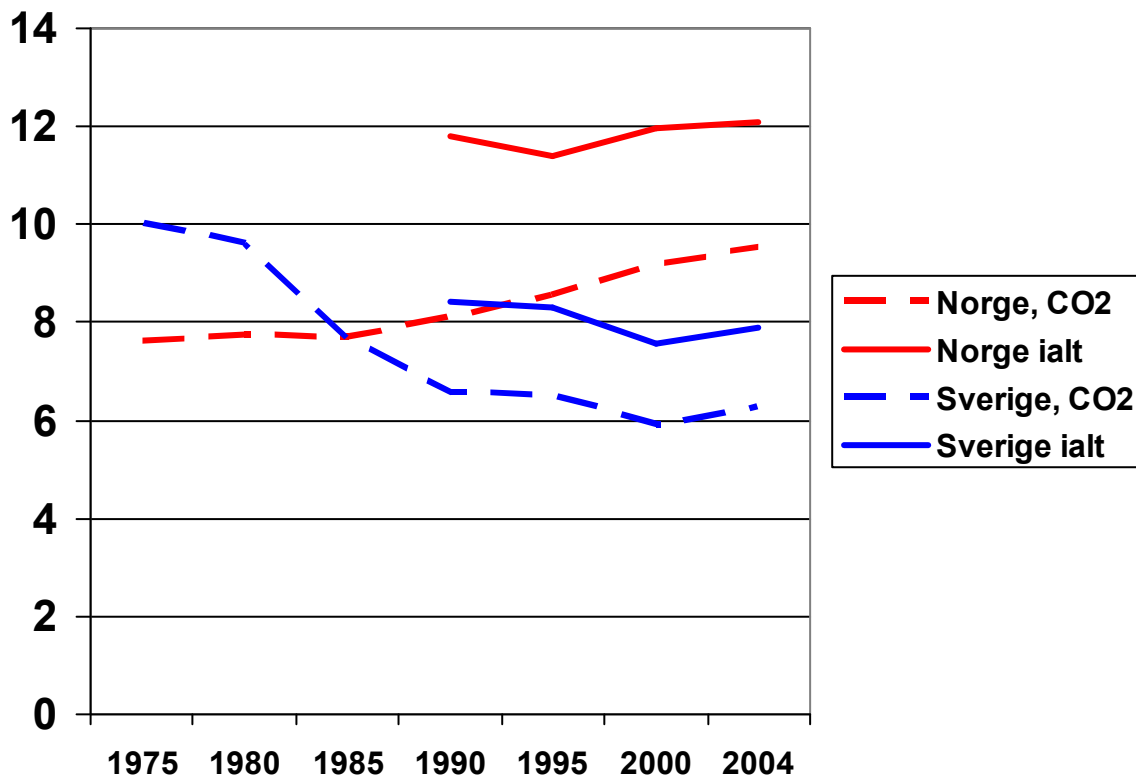

Fig. 1: Utslipp av CO₂ og av klimagasser i alt (omregnet til CO₂-ekvivalenter) per innbygger i Norge og Sverige. Tonn per år.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/emner/01/04/10/klimagassn/tab-2005-04-05-04.html>.
Sverige: Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se/dokument/klimat/index.html>.

Vi ser at utviklinga i de to landa har vært svært forskjellig. I Sverige er CO₂-utslippene per innbygger redusert med 38 % siden 1975 – fra 10,0 til 6,2 tonn per innbygger. I Norge har de tvert imot økt med 25 %, fra 7,6 til 9,5 tonn per innbygger. Verdensgjennomsnittet ligger til sammenlikning på litt over fire tonn.

Hovedårsaka til den markerte nedgangen i Sverige er at oljefyring, både i industrien, i yrkesbygg og i boliger, i løpet av denne perioden langt på veg er erstattet – dels av kjernekraft og dels og i økende grad av bioenergi. Paradokset er mye av oljefyringa også i Norge ble avvirket i løpet av 1970- og 1980-åra – da til fordel for vannkraft, fra kraftutbygginger som det sto til dels sterk miljøpolitisk strid om. Likevel falt ikke de norske utslippene – ikke en gang når en som i fig. 1 retter for befolkningsveksten. Siden 1985 har per capita-utslippene tvert imot vært jamt økende, av grunner som vi kommer tilbake til. Mens Sverige i dag ligger nederst blant rike industriland med hensyn til CO₂-utslipp per innbygger³, ligger Norge midt i feltet.

Forskjellene i tendensene for samlede klimagassutslipp etter 1990 er noe mindre, selv om også disse har gått ned i Sverige og opp i Norge. I Sverige følger denne kurven nesten samme bane som CO₂-utslippene. I Norge har det derimot skjedd en reduksjon for andre klimagasser enn CO₂. Det skyldes at Norge, til forskjell fra Sverige, har mange bedrifter innen metall- og kjemisk industri som hadde betydelige utslipp av slike ”mindre” klimagasser før 1990. Disse

har kunnet reduseres sterkt gjennom rens tiltak. Gitt den sterke økningen i CO₂-utslippene, har det likevel ikke vært nok til å minske tallene for klimagasser i alt.

2.3 Biologisk mangfold

Tilstanden for det biologiske mangfoldet er betydelig vanskeligere å måle enn utslippene av klimagasser.

Både Norge og Sverige utarbeider såkalte ”rødlistene” som viser hvilke arter i naturen som er mer eller mindre truet. Den svenske rødlisten er nettopp revidert (ny versjon i mai 2005) og viser at 3653 av 20.000 undersøkte arter i svensk natur, eller 18 %, er truede, sårbare eller utsatte – inkludert 227 som har forsvunnet helt.⁴ Den norske rødlisten ble sist oppdatert i 1998 og omfatter 3062 av 15.000 undersøkte arter, eller 21 %, inkludert 103 som har forsvunnet helt.⁵ Det er imidlertid ikke særlig meningsfylt å sammenlikne disse tallene, og heller ikke å sammenlikne utviklinga mellom ulike utgaver av rødlistene. Både endringer over tid og forskjeller mellom land kan bero vel så mye på forskjeller i datatilfang eller i faglige vurderinger, som på faktiske forskjeller i tilstanden for artene. Dessuten fanger rødlistene bare opp trusler mot *ett* aspekt ved det biologiske mangfoldet, altså artsmangfoldet. De sier ikke noe direkte om nivået over, altså økosystemmangfoldet, eller om nivået under, altså det genetiske mangfoldet innenfor artene.

Likevel kan det være mulig å si noe om hvor sterkt forsøkene på å *verne* det biologiske mangfoldet står. For å gjøre det er det naturlig å gå til områder der de potensielle konfliktene mellom vern og (noen) menneskers interesser er størst. Det er der verneviljen blir satt på prøve.

Det er heller ikke særlig vanskelig å se hvor konfliktpotensialet er størst i Sverige og Norge. Det er for det første der det tale om vern av arter som enten oppleves som truende av (noen) mennesker eller kan volde økonomisk skade. Det er flere arter av den første sorten, fra hoggorm til ulike vepsearter, og mange av den andre, fra barkebiller til rotter, men bare et fåtall som kombinerer begge egenskapene og samtidig er eller nylig har vært sterkt truet i skandinavisk natur. Det gjelder framfor alt de store rovdyra bjørn og ulv. Gaupe og jerv oppleves neppe i samme grad som truende av mennesker, men er også konkurrenter i matfatet og samtidig truede eller sårbare arter.

Det andre området med stort konfliktpotensiale gjelder vern av økosystemer, eller arealer, som har betydelig økonomisk verdi for noen så lenge de ikke vernes. De største arealene i denne kategorien består både i Sverige og Norge av produktiv skog.

De anslåtte bestandene av store rovdyr i Norge og Sverige i 2004 er vist i fig. 2. Der bestandene bare er anslått som et intervall, viser figuren midtpunktet i intervallet. (F.eks. er tallet på bjørner i Norge anslått til 35-55: figuren viser derfor 45 norske bjørner.)

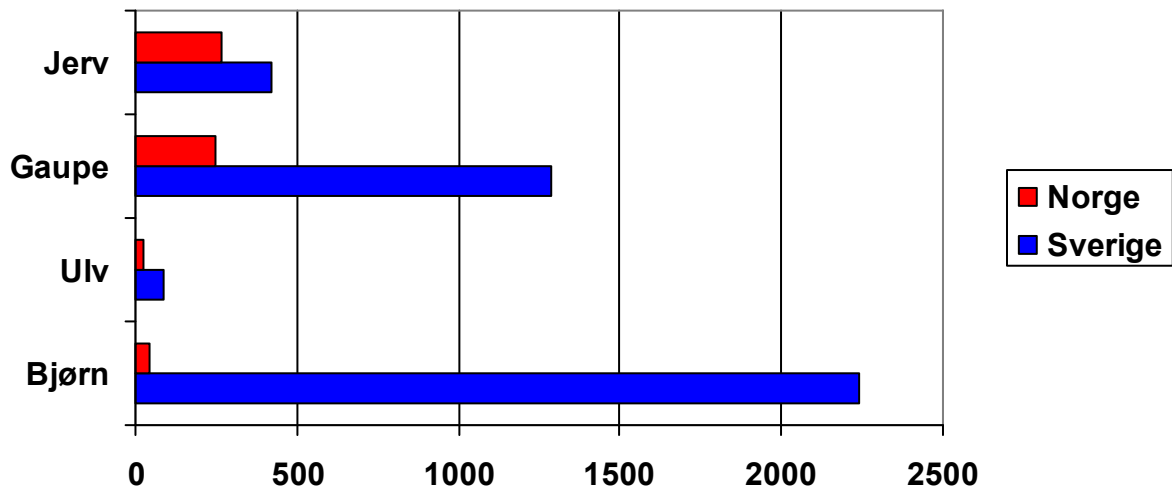

Fig. 2. Antall store rovdyr i Norge og Sverige, 2004

Kilder: Norge: Miljøstatus i Norge, http://www.miljostatus.no/templates/themepage_2251.aspx . Sverige: Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se> .

Sverige har vel halvannen gang så mange jerver, tre-fire ganger så mange ulver, seks ganger flere gauper og ca. 60 ganger flere bjørner enn Norge. Selv om en tar hensyn til at Sverige er om lag 1,4 ganger større enn Norge i areal, blir det flere av alle artene per kvadratkilometer i Sverige.

Tallene kan også sammenholdes med myndighetenes målsettinger for rovdyrbestandene. Det er den vesentlige forskjellen at de svenske målsettingene er formulert som *minimumstall* – det er ikke satt noen øvre grenser for hvor store bestandene bør bli. De norske målsettingene er derimot nettopp *måltall* – politikerne ønsker ikke at bestandene skal bli større. I Norge ønsker en 150 bjørner, i Sverige *minst* 1000; i Norge 30 ulver, i Sverige *minst* 200; i Norge 325 gauper, i Sverige *minst* 1500; i Norge 234 jerv, i Sverige *minst* 575.⁶

Ved unionsoppløsningen sto de store rovdyra på randen av utryddelse både i Norge og Sverige. Ulven ble faktisk utryddet i begge land, og har seinere vandret inn igjen østfra. *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, som Selma Lagerlöf begynte å utgi som føljetong året etter unionsoppløsningen, inneholder et uforglemmelig avsnitt der Nils treffer på en av de siste gjenlevende bjørnefamilieene i Bergslagen, og konflikten mellom bjørn og menneske settes på en dramatisk spiss. Nils unngår så vidt å bli spist av bjørnefar, og bjørnefar unngår takket være hans nærvær så vidt å bli skutt av en jeger. Bjørnemor ser likevel undergangen om hjørnet:

”Jag tror, att människorna vill bli ensamma på jorden”, sade björnmor. ”Till och med om en lämnar boskap och folk i fred och bara lever av lingon och myror och grönt, så får en inte bo kvar i skogen. Jag undrar just vart vi ska kunna flytta för att få vara i fred”.

Å flytte til Norge hadde i alle fall vært lite lurt av bjørnemor. Men det at dagens bjørne- og ulvemødre trives bedre øst enn vest for Kjølen er altså et resultat av utviklinga etter 1905. For bjørnens del kom en vending i saka allerede samme året, da Kungliga vetenskapsakademien kalte det ”en hederssak för Sverige att se til att björnen inte utrotas”. Fra 1927 ble bjørnen langt på veg fredet i Sverige, gjennom en bestemmelse om at eventuelt felte bjørner skulle tilfalle staten, samtidig som det var forbudt å jakte bjørn på annen manns mark. Fra da av har

bjørnestammen vært økende i Sverige.⁷ Det vil ellers si at en ofte hørt norsk forklaring på forskjellene i rovdyrpolitikken, nemlig at de svenske utkantene er ”tømt” for både mennesker og husdyr, ikke er helt holdbar. Den svenske bjørnepopulasjonen var i allerede i sterk vekst, og mange ganger større enn dagens norske, lenge *før* den store svenske sentraliseringen kom i gang på 1950-tallet. Og den nåværende svenske politikken går ut på å ha bjørn i hele landet – ikke bare i forlatte utkantgrender i Norrland, men gjennom hele Svealand og Götaland.

Fire år etter unionsoppløsningen ble Europas ni første nasjonalparker etablert – alle i Sverige. Det drøydde 53 år til før Norge fikk sin første (Rondane i 1962), men det var også først på 1960-tallet at det verna arealet begynte å øke vesentlig i Sverige. (Ut over de ni nasjonalparkene fra 1909, ble bare et fåtall mindre parker etablert i mellomkrigsåra). Siden 1962 er det Norge som har vært flittigst til å etablere nye nasjonalparker, mens den foretrukne verneformen i Sverige har vært naturreservat. Den juridiske formen er imidlertid mindre viktig. I begge land medfører begge verneformene, nasjonalpark og naturreservat, som hovedregel et strengt vern for all flora og fauna.

Det strengt vernede arealet – nasjonalparker og naturreservat - i Norge utgjorde per 1. januar 2005 25.068 km² eller 7,8 % av landets areal.⁸ I Sverige var tilsvarende tall ett år tidligere 47.217 km² eller 10,4 % av landets areal.⁹ Sverige ligger med andre ord stadig et hestehode foran. Tallene skal samtidig sees i lys av at en mye større del av Norge enn av Sverige består av snaufjell, dvs. areal der det er små konflikter med økonomisk virksomhet. Det er fortrinnsvis disse arealene som inngår i nasjonalparkene.

51 % av Sveriges areal (233.000 km²) består av produktiv skog, mot bare 22 % av Norges areal (70.000 km²). Likevel er en betydelig større *andel* av den produktive skogen i Sverige vernet i nasjonalparker eller naturreservat – 8700 km² eller 3,7 % av totalen, mot bare 742 km² eller 1,06 % av totalen i Norge i 2004. I Sverige er nesten like mye vernet gjennom private vedtak (8100 km²) som ved offentlige: medregnet dette kommer vernearealet opp i over 7 %. Tilsvarende tall for Norge er ikke kjent: noen samlet og kartfestet oversikt over områder som er administrativt vernet finnes ikke her i landet.¹⁰ Både i Norge og Sverige gjelder at den minst produktive av den produktive skogen – den som ligger opp mot barskoggrensa – er overrepresentert blant det som er vernet. Denne overrepresentasjonen er størst i Sverige – likevel har Sverige vernet en høyere andel også av lavlandsskogen.

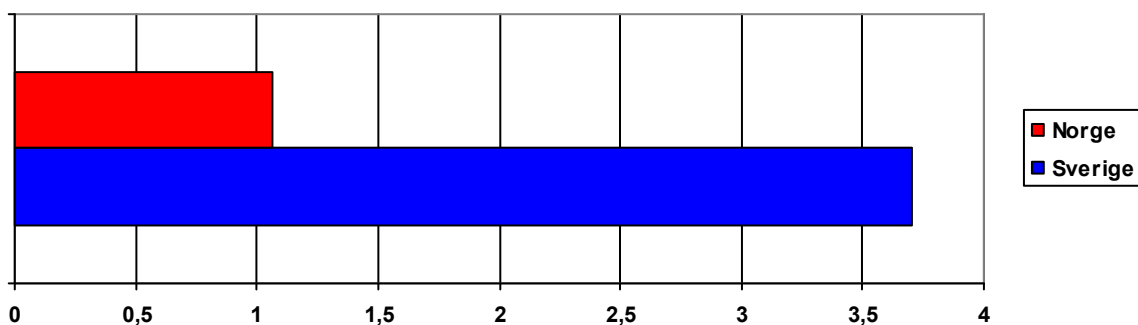

Fig. 3: Vernet produktivt skogareal (i nasjonalparker og naturreservat) i prosent av totalt produktivt skogareal

Kilder: Norge: Miljøverndepartementets budsjettproposisjon for 2005, <http://www.odin.dep.no/md/norsk/publ/stprp/022001-030014/hov007-bn.html>, tab. 6.3.

Sverige: Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/naturres/naturdok/fakskog/fakskog.htm>

3. Biff, bil og bolig: Hvem lever mest økologisk?

Når mennesker i rike land belaster klodens miljø og ressurser, skjer det særlig gjennom tre sider ved forbruket vårt – maten, reisene og bygningene vi oppholder oss i, da inkludert energien som brukes til å holde dem komfortable. Denne treenigheten – som forsker Erling Holden ved Vestlandsforskning har døpt ”Bolig, biff og bil” – står for i størrelsesordenen tre fjerdedeler av våre miljøbelastninger, når de betraktes fra et forbruksperspektiv.¹¹ Nøyaktig samme treenighet, altså Bil, biff och bostad, er det som står i sentrum når den svenske miljødebattøren Stefan Edman for tida (mai 2005) utreder temaet bærekraftig forbruk på oppdrag fra den svenske regjeringa.¹² De tre er de viktigste drivkreftene bak miljøproblemene.

Vi skal derfor se nærmere på hvordan nordmenn og svensker ter seg på disse tre forbruksområdene.

3.1 ”Biff”: Hva spiser vi?

Når matvareforbruket bidrar sterkt til rike lands ressursforbruk og miljøbelastninger, skyldes det særlig tre ting. For det første spiser vi mye mat fra toppen av næringskjeden, som kjøtt og rovfisk. Det går med nye større ressurser til å produsere slik mat enn til å produsere poteter, brød og grønnsaker. For det andre reiser maten stadig lenger. Lokal selvforsyning er byttet ut med en situasjon der maten på tallerkenen kommer fra alle kanter av landet og verden. En stor andel av lastebilene på vegene driver nettopp og frakter mat. For det tredje har selve matproduksjonen blitt industrialisert. Det er ikke nok med at bøndene bruker olje til å drive traktorene – det går med enda mer energi til å produsere kunstgjødsel, sprøytemiddel og alle de andre hjelpemidlene som inngår i matproduksjonen.

Nøklen til et mer bærekraftig matvareforbruk kan oppsummeres i tre stikkord:

- Spis lavt i næringskjeden
- Spis nært – dvs. mat som ikke har blitt transportert over lange avstander
- Spis økologisk – dvs. mat som er dyrket uten kunstgjødsel og sprøytemiddel.

Verken nordmenn eller svensker *flest* lever særlig godt etter disse reglene i dag. Likevel er det noen interessante forskjeller mellom utviklinga i de to landa.

Forbruket av kjøtt per person var for 40-50 år siden trolig noe høyere i Sverige enn i Norge (38 kg i Norge i 1959, mot 46 kg i Sverige i 1960). Deretter økte det noe mer i Norge. I 1990 lå begge land likt på 54 kg. Siden har det vært en sterk økning i begge land, men så vidt sterkere i Sverige, slik at kjøttforbruket i 2003 lå på 74 kg per person i Sverige i 2003 mot 72,5 kg i Norge.¹³

Alle disse tallene skal sees i lys av at forbruket av fisk, inkludert rovfisk som torsk, sei og oppdrettslaks, nok er noe høyere i Norge. Forbruket av fisk her i landet har økt fra 21 kg per person i 1995 til 23 kg i 2003.¹⁴ I Sverige ble tilsvarende tall beregnet til 14 kg i 1995, men statistikken for noen fiskevarer i Sverige har siden opphørt da tallene ble regnet som for usikre.¹⁵ Det samlede forbruket av kjøtt og fisk er nok omtrent likt i Norge og Sverige i dag, eller ubetydelig høyere i Norge.

Både i Norge og i Sverige reiser maten langt og stadig lenger. Det er likevel et forhold som har fått betydelig sterkere søkelys på seg i Sverige enn i Norge de siste åra. Rett nok har norske myndigheter støttet et tiltak som ”Bondens marked”, som har sitt motstykke i ”Bondens egen marknad” i Sverige, og som er et mottrekk til den dominerende tendensen ved

å knytte sammen produsenter og forbrukere på samme sted. Men i Sverige er dette bare del av et større bilde, der miljøbevegelsen har satt sterkt søkelys på matens transportveger og regionale og lokale myndigheter har lansert en rekke initiativ med sikte på å forkorte dem. Som eksempel kan nevnes Svensks Naturskyddsföreningens miljøsertifiseringsordning for dagligvarebutikker¹⁶, der det å ha et godt utvalg av lokalt produserte matvarer er blant de sentrale kriteriene, og prosjekt som ”Näreko”¹⁷ i Västra Götaland, der en lang rekke regionale og lokale myndigheter organiserte et samarbeid med produsenter og foredlere av matvarer med sikte på å oppnå en vedvarende økning i den lokale selvforsyningsgraden.

Selvforsyningsgraden med mat på nasjonalt nivå har tradisjonelt vært høyere i Sverige enn i Norge, hvilket ganske enkelt skyldes at Sverige har noe bedre vilkår for jordbruk, inkludert mulighet til å produsere nok eget matkorn, og dessuten varer som sukker og planteoljer, der den norske produksjonen er null eller minimal. EU-medlemskapet har virket i motsatt retning: for eksempel importerer Sverige i dag om lag 30 % av kjøttforbruket, hovedsakelig fra andre EU-land, samtidig som betydelige mengder svensk kjøtt eksporteres til andre EU-land. I Norge, der markedet for animalske jordbruksvarer fortsatt er strengt beskyttet, blir derimot 95-97 % av kjøttet produsert innenlands. Når det gjelder en rekke vegetabiliske matvarer er derimot importavhengigheten i Norge sterkt økende og/eller, av naturlige grunner, fortsatt betydelig høyere enn i Sverige.

Mer sammenlignbar er omfanget av den *innenlandske* matvaretransporten – altså hvor mye det flyttes på både hjemmeproduserte og importerte varer – fra produsent eller importsted via evt. foredlingsanlegg og lager og videre ut til butikk. Utviklinga i den innenlandske lastebiltransporten av matvarer per innbygger er vist i fig. 4. I Norge, der vi har den lengste tidsserien, ser den ut til å ha blitt nokså nøyaktig fordoblet på 11 år. For Sverige er tall bare tilgjengelige siden 1996. Forskjellen i omfanget av transporten er ikke dramatisk, men den er noe større i Norge og avstanden ser ut til å være økende.

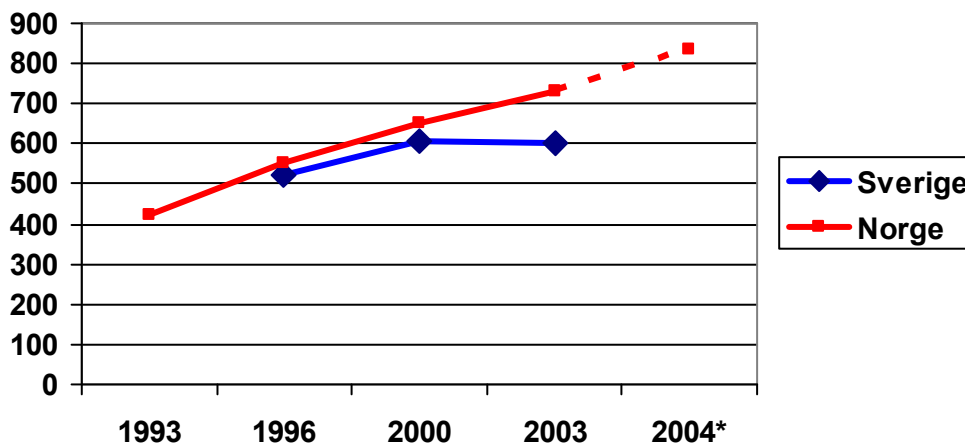

Fig. 4: Innenlands lastebiltransport av næringsmiddel og fôr. Tonnkilometer per innbygger per år.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå, Lastebilundersøkelsen, <http://www.ssb.no/emner/10/12/20/lbunasj/tab-2005-04-04-02.html>. Sverige: Statens institut för kommunikationsanalys, Inrikes och utrikes transporter med svenska lastbilar 2003, http://www.sika-institute.se/statistik_fr.html, tabell 6B. Næringsmiddel og fôr svarer til den svenske statistikkens varuegruppe 1, 2 og 3.

Betydelig større er forskjellene når det gjelder forbruket av økologisk mat. Det har lenge vært mye større i Sverige enn i Norge. I begge land finner en noe ulike oppgaver over det totale

salget av økologiske matvarer og hvilken andel de har av det totale matvaresalget, men uansett hvilke kilder som brukes er det klart at andelen er flere ganger større i Sverige enn i Norge.

For å finne mest mulig sikre og sammenlignbare tall kan vi gå til to sammenlignbare og ledende konsern i matvaremarkedet i hvert av landa. Både i Norge og i Sverige har forbrukersamvirket (Coop) vært spydspissen blant dagligvarekjedene når det gjelder å fremme økologiske varer – selv om avstanden til noen av de andre kjedene nok er større i Norge enn i Sverige. Coop er dessuten i dag et felles skandinavisk konsern med felles statistikk. Den viser at økologiske varer utgjorde 0,7 % av kjedens salg i Norge i 2003, mot 3,8 % i Sverige – regnet i verdi. Regnet i tonn, utgjorde det økologiske salget 3887 tonn eller 1,0 % i Norge, mot 38.010 tonn eller 5,9 % av salget i Sverige. Coop Norge hadde 152 økologiske varer i hyllene i 2003, mens Coop Sverige hadde 975.¹⁸

Den *varen* som både i Norge, Sverige og mange andre land har vært spydspissen i det økologiske markedet er konsummjølk. De dominerende aktørene i dette markedet er TINE i Norge med en markedsandel på over 90 % og Arla i Sverige med en markedsandel på ca. 60 %. TINE tilbyr to økologiske konsummjølkprodukt – økologisk lettmjølk og økologisk lettromme. Disse sto til sammen for 0,9 % av TINES konsummjølksalg i 2004.¹⁹ Arla tilbød samtidig ni konsummjølkprodukt, som sto for mellom 8 og 9 % av markedet. For den mest solgte mjølketyper i Sverige, s.k. ”mellanmjölk”, var den økologiske andelen 10,8 %.²⁰

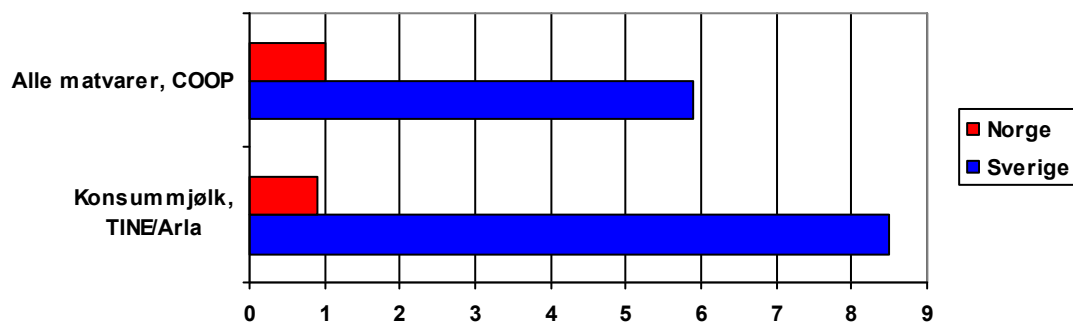

Fig. 5. Økologiske andeler av matvaresalget i Norge og Sverige, 2003 (Coop) og 2004 (mjølk).

Kilder: se teksten.

3.2 "Bil" – Hvordan reiser vi?

Både i Norge og i Sverige foregår de fleste reiser i dag med personbil. Biltettheten er størst i Sverige – med så vidt over 2,0 personer per personbil, mot 2,4 i Norge. De enkelte bilene kjøres derimot litt lengre i Norge. Likevel er det samlede omfanget av biltrafikken en smule større i Sverige. Tall for denne beregnes årlig i Norge men bare med noen års mellomrom i Sverige, slik at siste år der det foreligger tall for begge land er 2001. Fig. 6 viser omfanget av bilkjøringa det året, beregnet som bilkilometer per innbygger.

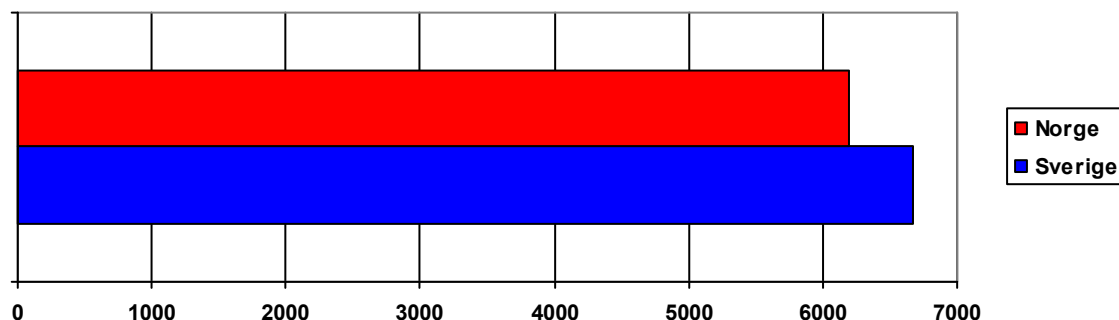

Fig. 6. Bilkjøring i Norge og Sverige, 2001. Vognkilometer per innbygger.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå, innenlandske transportytelser, <http://www.ssb.no/emner/10/12/transpinn/tab-2004-07-21-01.html>. Tallene her (for drosjer, utleiebiler og andre personbiler er oppgitt i personkilometer. De er omregnet til vognkilometer ved å dele på de beleggskatorene som SSB bruker, for vanlige personbiler 1,788.).
Sverige: Statens institut för kommunikationsanalys, Körsträckor under 2001, http://www.sika-institute.se/utgivning/2003_3.pdf, tab. 6.1.

Miljøeffektene av bilkjøringa er selvfølgelig ikke bare avhengige av antall kilometer, men også av hva slags biler som kjøres. Her er ikke forskjellene store, om vi ser på bilparken som helhet – det overveldende flertallet av bilene i begge land kjører enten på bensin eller diesel, og de bruker omtrent like mye drivstoff per kilometer.

Ser vi derimot på unntakene, altså bilene som kjører på noe *annet* enn fossile brensel, så er det en betydelig forskjell. I Sverige var det ved utgangen av 2004 ca. 19.500 personbiler som kjørte enten på etanol, elektrisitet (inkludert elhybridbiler) eller gass.²¹ De 4500 gassbilene kunne enten kjøre på naturgass eller biogass – biogass er tilgjengelig fra 38 stasjoner over det meste av Mellom- og Sør-Sverige.²² I tillegg til disse kommer noen tusen biler som kjører på rapsolje (egentlig rapsmetylester, RME). Dette drivstoffet er tilgjengelig fra 21 stasjoner i Sverige.²³ Dvs. at det totalt sett nok er betydelig over 20.000 biler som kjører på alternative drivstoff.

I Norge finnes bare ca. 1500 biler som kjører på annet enn bensin eller diesel, i hovedsak elbiler, som det var 1193 av ved inngangen til 2005.²⁴ Vel 100 biler kjører på RME, som i Norge bare kan tankes på to steder.²⁵ Det fantes trolig også ca. 200 hybridbiler ved inngangen til 2005, alle av modellen Toyota Prius – den eneste på det norske markedet.²⁶ Biogass og etanol er overhodet ikke tilgjengelige for vanlige bilister i Norge.

I Sverige finnes også vel 400 busser som kjører på etanol eller biogass²⁷, i Norge nøyaktig fire, alle i Fredrikstad.²⁸

Betydelige forskjeller er det også om vi ser på de motoriserte reisene som *ikke* foregår med bil. I Norge tar vi helst fly på lengre reiser, om vi ikke velger bilen. I Sverige tar man oftere toget. Og til forskjell fra situasjonen i Norge, er togtrafikken i Sverige i sterk framgang. (I Norge opplevde togreisene et lite ”blaff” omkring 2000, men som fig. 8 viser, skyldtes en god del av dette etableringen av Flytoget Oslo-Gardermoen. Man tok altså toget – *for* å ta flyet.)

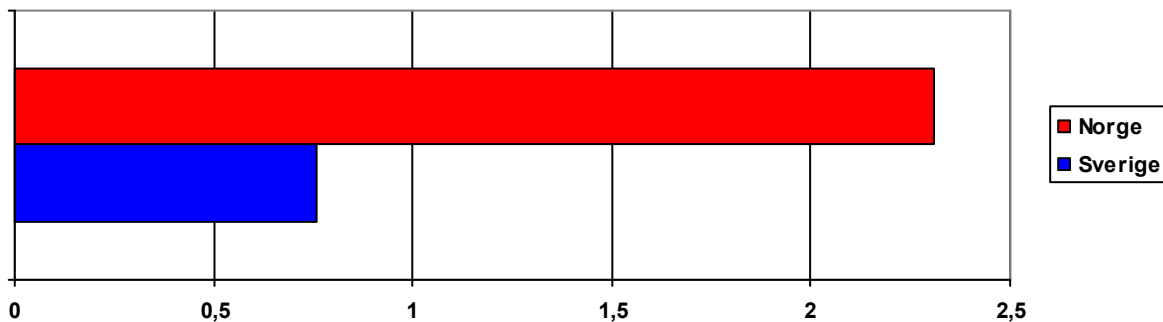

Fig. 7. Innenlands flyreiser per innbygger i Norge og Sverige, 2004

Kilder: Norge: Avinor, <http://www.avinor.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder.ID=1270>. Sverige: Luftfartsverket, http://www.lfv.se/templates/LFV_InfoSida_70_30_4814.aspx. (Passasjertall (avreiste+ankomme) er delt på to for å beregne antall reiser.)

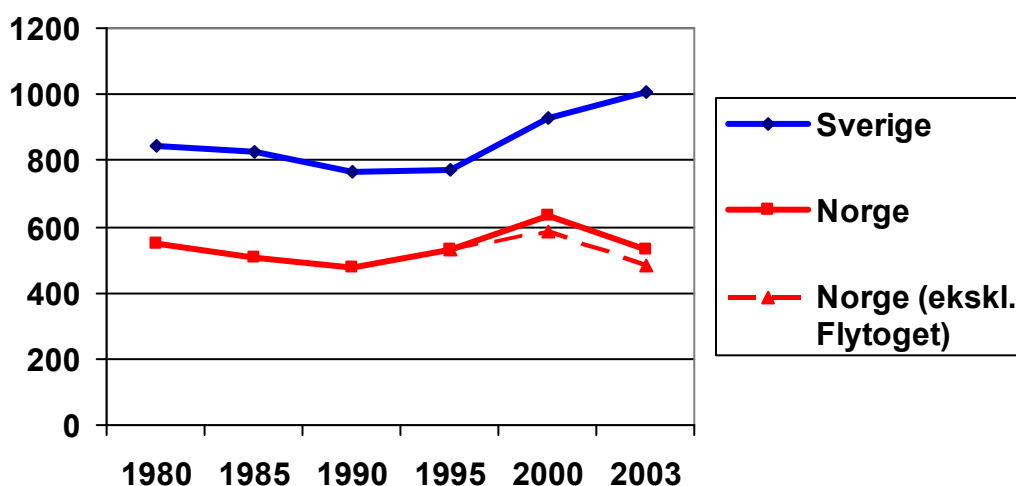

Fig. 8. Persontrafikk med tog i Norge og Sverige. Personkilometer per innbygger.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå, Innenlandske transportytelser, <http://www.ssb.no/emner/10/12/transpinn/tab-2004-07-21-01.html>. Sverige: Statens institut för kommunikationsanalys, <http://www.sika-institute.se/databas/data/jvga1.xls>.

Fig. 9 viser utviklinga i *energibruken til transport* per person i Norge og Sverige siden 1980. Som vi ser er den økende i begge land, men har vokst mest i Norge. Årsakene til at Norge i dag ligger høyere ligger dels i det betydelig større omfanget flytrafikken har her, og dels i godstransporten, som krever noe mer energi i Norge. Det siste til tross for at Norge, der den helt overveiende delen av befolkninga bor langs kysten, har bedre forutsetninger for å løse godstransporten ved hjelp av sjøtransport, som er den klart mest energieffektive metoden.

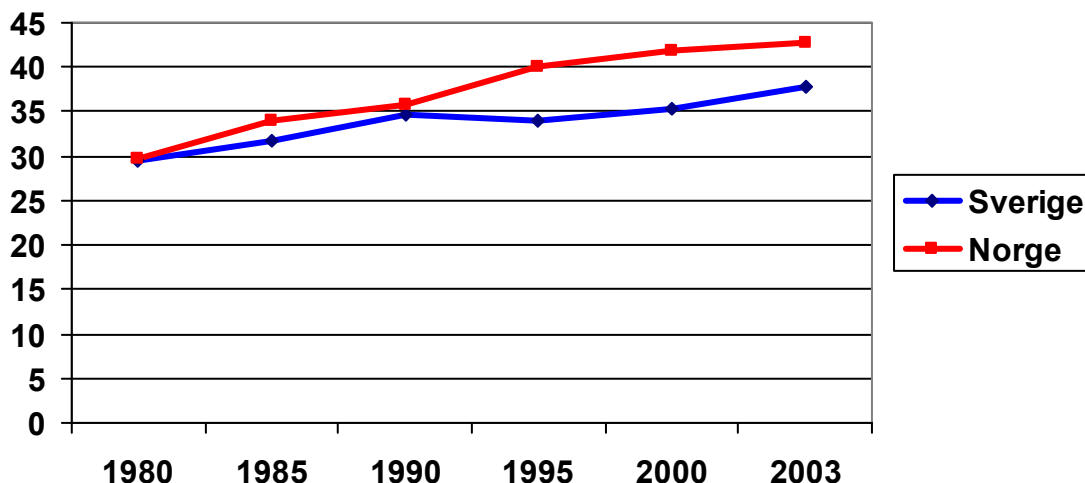

Fig. 9. Energibruk til transport i Sverige og Norge. Gigajoule (GJ) per innbygger per år.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå, Energistatistikk 1981, 1985 og 1990, tab. 2 (Energibalanser –endelige tall for foregående år); for 1995 og 2000 Energistatistikk 2000, http://www.ssb.no/emner/10/08/10/nos_energi/nos_c703.pdf, tab. 3.3; for 2003 Energibalansen 2003, <http://www.ssb.no/emner/01/03/10/energiregn/tab-2005-04-04-04.html>. Sverige: For 1980, 1985 og 1990 Statistisk årsbok, utg. 1981 tab. 136, 1986 tab. 107 og 1992 tab. 112; for 1995-2003 Statistiska Meddelanden, ser EM 20 Årliga energibalanser, utg. 1998-99 og 2002-3003 på <http://www.scb.se/templates/publodb/katLista.asp?id=2125&produktnr=EN0202>.

3.3 "Bolig" – bygninger og energibruk

Ved siden av transport, bruker vi energi framfor alt til to formål – til å produsere varer og til drift av bygninger, dvs. å holde hus og andre bygg der vi oppholder oss varme, lyse, ventilerte og ellers bekvemme. Ved siden av maten og reisene, er det gjennom den siste formen for energibruk at *forbrukere* flest belaster miljøet mest. Selve produksjonen av hus og andre bygg gir også miljøbelastninger som ikke er helt ubetydelige.

Energien som brukes til vareproduksjon har forbrukerne bare indirekte berøring med. Den er derfor ikke direkte synlig i treenigheten "Biff-Bil-Bolig". Det er likevel naturlig å komme inn på også denne delen av energibruken når vi først drøfter temaet energi i Norge og Sverige.

Skillet mellom transport, vareproduksjon og drift av bygninger svarer omtrentlig, men bare omtrentlig, til den inndelingen av energibruken som en finner i Statistisk sentralbyrås Energibalanser. Det deles sluttbruken av energi opp i transport, industri og "annet". "Annet"-kategorien inkluderer altså det vi bruker i boligene og i offentlige og private yrkesbygg – kontorer, butikker, skoler osv. Det meste av dette brukes til å holde lokalene lyse og bekvemme: en mindre del går til å varme opp tappevann eller til å drive ulike elektriske apparat og maskiner. Boliger står for ca. 60 % og yrkesbygg for 25-30 % av "annet"-kategorien både i Norge og Sverige. Den omfatter imidlertid også vareproduserende næringer utenom industrien, dvs. primærnæringer og bygge- og anleggsvirksomhet.

Fig. 10 viser hvordan energibruken til annet enn transport og industri – altså stort sett i boliger og bygg for offentlig og private service – har utviklet seg i Norge og Sverige siden 1980. Vi ser at den i utgangspunktet lå betydelig høyere i Sverige, men at den der falt markert i løpet av 1980-tallet. Siden har den ligget praktisk talt flatt i begge land, men en smule høyere i Norge.

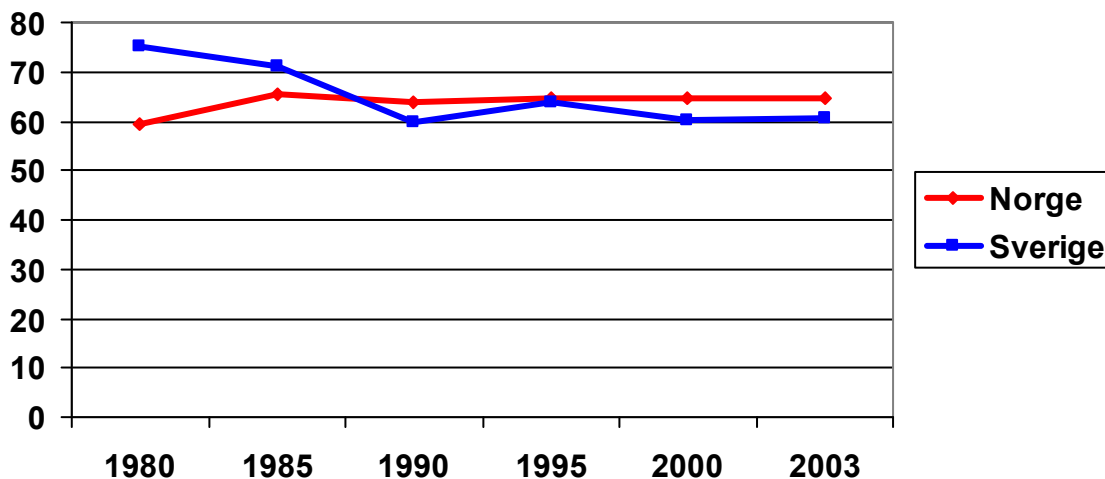

Fig. 10. Energibruk hos "andre forbrukergrupper" (hovedsakelig husholdninger, offentlig og privat service) i Norge og Sverige. Gigajoule (GJ) per innbygger.

Kilder: som fig. 9.

Den vesle forskjellen som finnes i dag kan i praksis tilskrives en av de mindre bidragsyterne til "annet"-kategorien, nemlig primærnæringene. Energibruken i jord- og skogbruk er nokså lik i begge land, regnet per innbygger. Men Norge har til forskjell fra Sverige en stor fiskeflåte, der energibruken i 2003 utgjorde ca. 5 GJ per nordmann. Energibruken per person i boliger og yrkesbygg er med andre ord nesten identisk i Norge og Sverige i dag.

Noe annet er spørsmålet om *hva slags* energi som brukes. Her er det noen viktige forskjeller, både når det gjelder status i dag og utviklinga siden 1980.

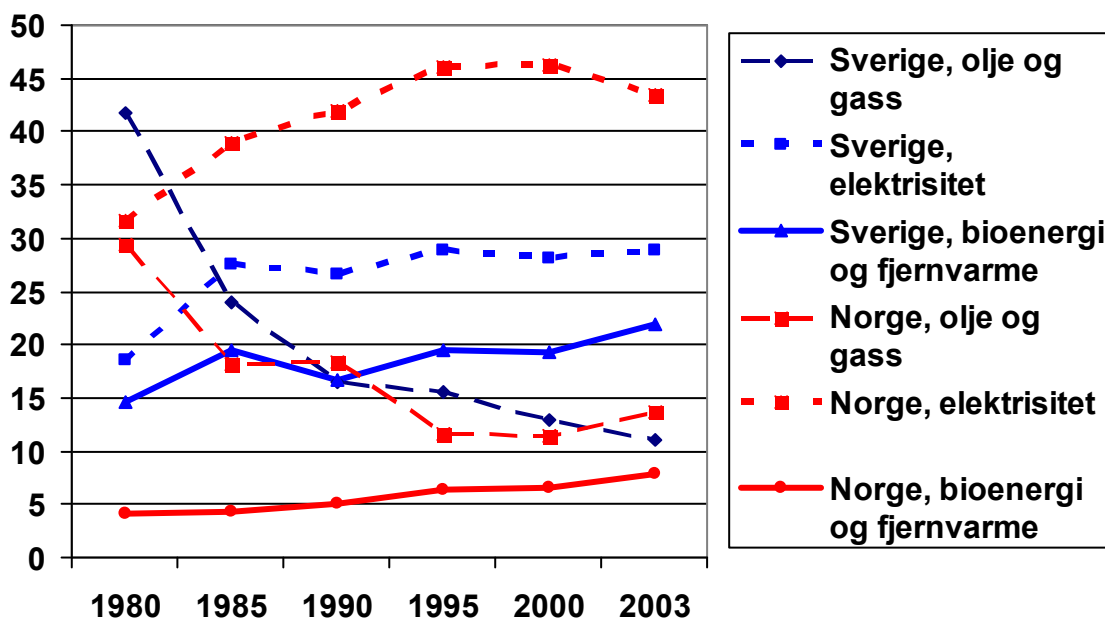

Fig. 11. Bruk av forskjellige energibærere hos "andre forbrukergrupper" i Norge og Sverige. Gigajoule (GJ) per innbygger. Kilder: som fig. 9.

Både i Norge og Sverige er forbruket av olje sterkt redusert, men mest og mest vedvarende i Sverige. I begge land har strømforbruket økt, men i Sverige har det stort sett ligget flatt siden 1985, mens økningen i Norge fortsatte til midt på 1990-tallet. (Nedgangen i 2003 skyldes for øvrig særlig høye strømpriser det året). Bruken av bioenergi og fjernvarme har økt i begge land, men den er tre ganger så stort i Sverige, og den har økt dobbelt så mye i Sverige som i Norge siden 1980. *Summen av olje- og strømforbruk er betydelig høyere i Norge.* Noen vil regne strømforbruket for uproblematisk i miljø sammenheng, siden den stort sett kommer fra ”allerede utbygd” vannkraft. Dette er imidlertid en misforståelse, så lenge strøm både kan eksporteres og importeres. Hver ekstra kilowattime strøm norske husholdninger bruker, betyr at vi enten må importere mer eller kan eksportere mindre. Dermed må som oftest fossilt fyrte kraftverk i utlandet produsere mer – og de globale CO₂-utslippene øker.

Bioenergi og fjernvarme er de mest miljøvennlige alternativene – forutsatt at også fjernvarmen produseres ved hjelp av bioenergi, eller andre fornybare energikilder eller spillvarme. I 1980 ble nesten all fjernvarme i Sverige produsert ved hjelp av fossil energi, men i dag kommer over 80 % fra mer miljøvennlige kilder, hovedsakelig bioenergi.²⁹ Siden fjernvarme spiller en stor rolle i Sverige – mye større enn direkte bruk av ved – har også denne omleggingen betydd mye for å redusere miljøbelastningene. Også i Norge kommer det meste av fjernvarmen fra fornybare kilder, men her spiller den en helt underordnet rolle. I Norge utgjør direkte bruk av ved fortsatt det aller meste av posten ”bioenergi og fjernvarme” i fig. 11.

Det finnes også andre mulige valg enn de nevnte når boliger, lokaler eller vann skal varmes opp. Varmepumper er én løsning som er mye mer utbredt i Sverige enn i Norge. Varmepumper drives imidlertid av strøm, og strømforbruket til å drive varmpumper både i Sverige og Norge er inkludert i kurvene for elektrisitet i fig. 11. En siste mulighet er direkte bruk av solvarme. Dette spiller ennå en såpass underordnet rolle i begge land at solvarme ikke figurerer i energistatistikken. Men om tallene er små, er de relative forskjellene desto større. I Norge er det hittil installert ca. 8000 kvadratmeter med solfangere som leverer varmeenergi, mot ca. 270.000 kvadratmeter i Sverige.

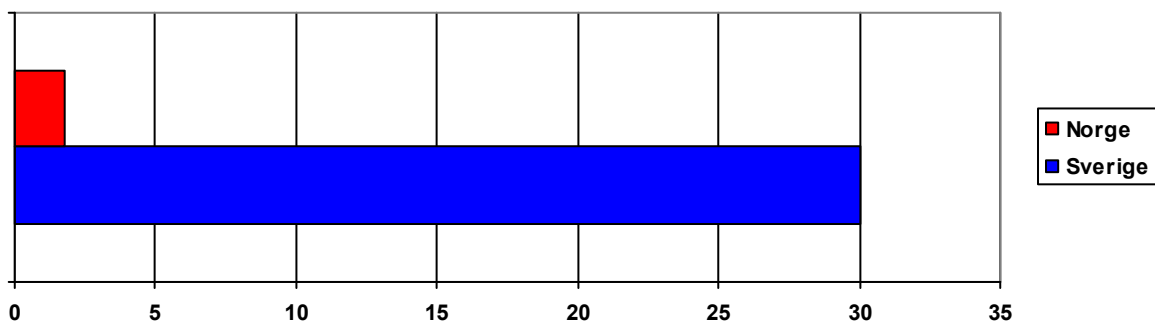

Fig. 12. Installert solfangerareal i Norge og Sverige 2004. Kvadratmeter per 1000 innbyggere.

Kilder: Norge: Enova oppgir et tall på 6000 m² i Norge, på en side som sist ble oppdatert i oktober 2003 (<http://www.enova.no/?itemid=116>), mens en nyere artikkel i Aftenposten (”Satser på solvarme”, 18.03.04, <http://forbruker.no/pengenedine/strom/article995582.ece>) oppgir 7.950 m²; det er dette tallet som er lagt til grunn i figuren. Sverige: Sistnevnte norske kilde oppgir også et tall for Sverige, som imidlertid neppe er helt oppdatert. Ifølge Statens Energimyndighet fantes det 225.000 m² solfangere i Sverige ved utgangen av 2001 (<http://www.stem.se>; søk: Solvärme – En sammanfatning). En fersk rapport om utviklinga fra Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet (Delredovisning av erfarenheter från det statliga bidraget till investeringar i

solvarme, verksamheten 2004) viser at det ble installert ytterligere 54.000 m² fra 2002 t.o.m. 2004. Da en må regne med at enkelte eldre anlegg samtidig er utrangert, er det lagt til grunn et tall på 270.000 m² for Sverige i figuren.

Energibidraget fra solfangere i Sverige svarer ennå bare til ca. 0,1 % av husholdningenes energibruk. Direkte bruk av solenergi er en teknologi som ennå ikke er lønnsom, eller bare så vidt lønnsom, etter de fleste konvensjonelle økonomiske kalkyler – men noe som avgjort hører framtida til.

Til framtida hører også mer miljøvennlige byggeteknikker, som reduserer energibehovet allerede i utgangspunktet og/eller reduserer forbruket av ikke-fornybare og miljøbelastende materialer under selve bygginga. Vi har ikke noe grunnlag for å sammenlikne den ”gjennomsnittlige” miljøkvaliteten ved norske og svenske hus som bygges i dag. Men det er neppe tvil om at det har foregått mer eksperimentering med radikalt miljøvennlige løsninger i Sverige – både etter initiativ fra grasrotaktivister, fra arkitekter og stedvis fra myndigheter. I Sverige er det i løpet av de siste 20 åra etablert 20-30 ”økolandsbyer” der en har prøvd å ta et helhetlig grep om miljøutfordringene ved å bygge og bo.³⁰ I Norge er det etter en rekke mislykte forsøk etablert én -1 – av slaget, i Hurdal,³¹ foruten ett tilløp i Trøndelag, som har blitt til etter initiativ fra en svenske.³² Under ”strømkrisen” vinteren 2002-2003 gikk historien om Nordens første hus med nær null energibruk til oppvarming sin seiersgang i norske medier. De husa fantes ikke i Norge, men i Göteborg.³³ I Stockholm bygges det nå en bydel for 20.000 mennesker, der den uttalte målsettingen er å redusere både energibruk og hele spekteret av øvrige miljøbelastninger med minst halvparten sammenliknet med konvensjonelle byggeprosjekt.³⁴ Like visjonære satsinger finner en vanskelig i Norge.

Energibruk i industrien

Vi har nå sett litt på energibruken til transport, som er noe høyere i Norge enn i Sverige, og på den i boliger og yrkesbygg, som er nokså lik i mengde – men der nye fornybare energikilder har fått større innpass i Sverige. Den siste komponenten av energibruken, eller mer presist sluttbruken av energi, gjelder industri og bergverk.

Fig. 13 viser hvordan denne har utviklet seg i Norge og Sverige siden 1980.

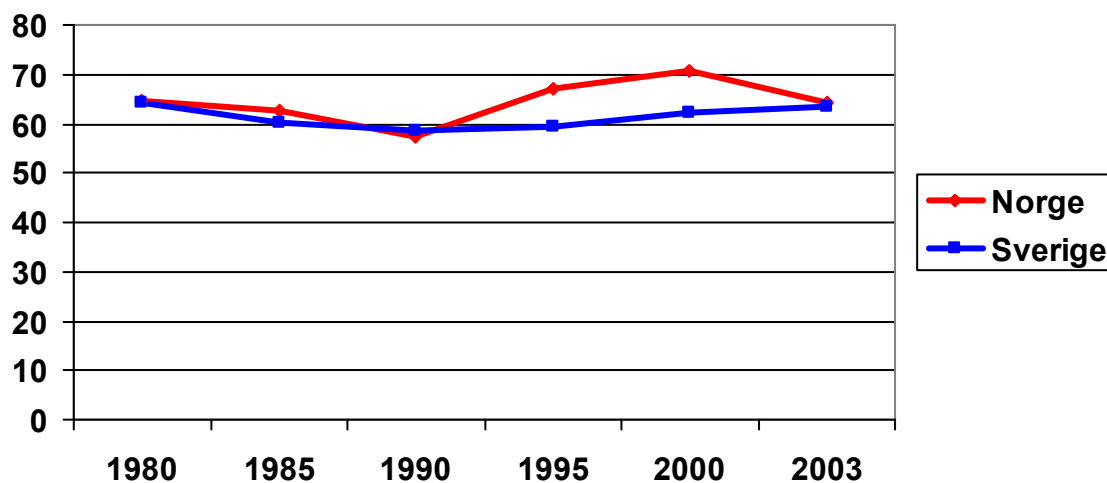

Fig. 13. Energibruk i industri og bergverksdrift i Norge og Sverige. Gigajoule (GJ) per innbygger.

Kilder: som fig. 9

Vi ser at industriens energibruk var nesten nøyaktig den samme i begge land i 1980, og er det igjen i 2003 – vel å merke når vi deler den på hele innbyggertallet. Dette er imidlertid ikke uten videre noen fornuftig nevner her. I Sverige var det i 2003 738.000 sysselsatte i industrien i 2003³⁵, i Norge bare 281.000³⁶ (bergverksdrift inkludert). Regnet per sysselsatt i industrien, var energibruken 36 % høyere i Norge enn i Sverige.

Vi kan også sammenholde utviklinga i energibruken med selve produksjonen. Den samlede verdiskapningen i norsk industri, målt ved produksjonsindeksen, var vel 26 % større i 2003 enn i 1980. I Sverige var derimot økningen på 62 %. Ser vi på utviklinga i energiintensiteten – altså energibruk per produsert enhet – får vi det bildet som er vist i fig. 14.

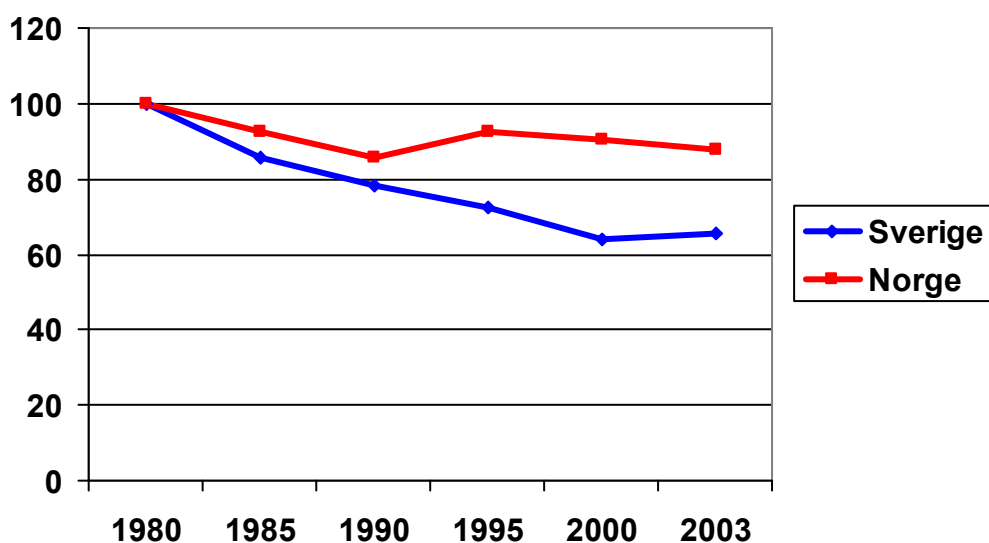

Fig. 14. Energiintensitet i norsk og svensk industri. Indekstall, 1980=100.

Kilder: Energiforbruk i industrien: som fig. 9. Denne er delt på indekstall for industriproduksjonen. For Norge er det siste beregnet ved kjedning av to tidsserier. Indekstallet for industriproduksjonen i Norge med basisår 1980=100 var i 1986 108 (Statistisk årbok 1987, tab. 331). Indekstall med basisår 1995=100 var i 1986 90,4 (Statistisk årbok 1996, tab. 254) og i 2003 105,9 (<http://www.ssb.no/sm/sm08821n.shtml>). Indekstall for produksjonen i Norge i 2003 (1980=100) blir dermed $105,9/90,4 \times 108/100 \times 100 = 126,5$. I Sverige har Statistiska centralbyrån utarbeidet en ferdig kjedet indeks med basisår 1935=100 (http://www.scb.se/templates/tableOrChart_42987.asp); verdiene her var 618 i 1980 og 1003 i 2003, dvs at indeks med 1980=100 blir $1003/618 \times 100 = 162$.

Siden 1980 er energiintensiteten i svensk industri redusert med over en tredjedel, mens den i Norge bare er redusert med 12 prosent. Hovedforklaringa er enkel. Mye av veksten i svensk industri har skjedd innen nye, kunnskapsintensive bransjer, som krever lite energi. I Norge har slike bransjer aldri fått noe gjennombrudd. Derimot har de gamle kraftintensive bransjene, som står for det meste av industriens energibruk i Norge, vokst til dels betydelig.

En nordisk sammenlikning fra 2002 viser at IKT-varer sto for om lag 16 % av svensk eksport, mot ca. 3 % av norsk i perioden 1997-2001.³⁷ Nyere tall er ikke tilgjengelige for Sverige, men for Norges del har eksporten av IKT-varer faktisk *falt*, både absolutt og som andel av den totale eksporten, mellom 2001 og 2004.³⁸

Den norske kraftintensive industrien er ikke bare kraftintensiv – den er også intensiv med hensyn til bruk av fossile brensel, spesielt kull og koks som brukes som reduksjonsmiddel i smelteverkene, og naturgass i den petrokjemiske industrien. Selv om oljeforbruket er redusert i norsk industri siden 1980, har dens CO₂-utslipp derfor ikke falt tilsvarende. I Sverige er den dominerende energiintensive bransjen derimot treforedling. Dens tidligere store forbruk av olje er i alt vesentlig erstattet med bioenergi fra eget avfall.

Det som ellers *har* vokst dramatisk i norsk økonomi etter 1980, er som kjent oljevirkosomheten. Dens energibruk er ikke med i fig. 13, av den enkle grunnen at den energien som går med til å utvinne eller omvandle energivarer – eller som går tapt under disse prosessene eller under transport – ikke regnes med til ”sluttforbruket” av energi. Den inngår derimot i det primære energiforbruket. Energibruken på kontinentalsokkelen – hovedsakelig i form av naturgass – er i dag større enn energibruken i alle norske boliger til sammen, eller lik to tredjedeler av energibruken i all (annen) norsk industri.

3.4 Derfor øker CO₂-utslippene i Norge og faller i Sverige

I kap. 1 så vi at de norske utslippene av CO₂ per capita har gått fra å utgjøre ca. 75 % av de svenske i 1975, til å utgjøre ca. 160 % av de svenske i 2003. Vi har nå også berørt de fleste av grunnene til den dramatisk ulike utviklinga. De er i korthet at:

- * Bruken av energi til transport, som nesten utelukkende er olje, har økt mer i Norge enn i Sverige.
- * Bruken av olje i husholdninger og service og til fjernvarmeproduksjon har falt mer i Sverige, der utgangspunktet også var betydelig høyere.
- * Energiintensiteten i svensk industri er redusert mer i enn i Norge.
- * Den energiintensive industrien i Sverige har kunnet redusere bruken av fossile brensel mer enn i Norge – og har gjort det.
- * Norge har økt sin olje- og gassproduksjon, og den tilhørende energibruken, dramatisk.

Her er det en blanding av forhold som skyldes ulike utgangspunkt, forhold som skyldes ulik politikk og/eller ulike valg hos forbrukere og næringsdrivende, og én ukjent. Vi kan ikke vite om Sverige hadde gått inn for et høyest mulig tempo i olje- og gassutvinningen, dersom ressursene var blitt oppdaget i Østersjøen i stedet for Nordsjøen. Vi vet bare at Norge med god tilnærming har gjort det. Dette forklarer omtrent *økningen i Norges CO₂-utslipp per capita*. Resten av forskjellen til den *betydelige reduksjonen* som er oppnådd i Sverige, ligger i de andre faktorene.

3.5 Oppsummering

Forskjellene mellom svenskers og nordmenns forbruksmønster er ikke særlig store, når vi ser på nasjonene under ett. Vi spiser nokså likt – i alle fall så lenge vi forholder oss til matforsyningsstatistikken, og ikke til spørsmålet om varm eller kald lunsj. Begge folk bruker oftest bil når de reiser og gjør det i nesten samme omfang. Begge bruker omtrent like mye energi i boligene og lokalene der de ellers ferdes.

Likevel er det noen slående forskjeller på marginene – der en tenke seg at framtidens forbruksmønster fødes. Svensker er mange ganger mer tilbøyelige til å spise økologisk mat. Langt flere svensker kjører biler på alternative drivstoff. Når de ikke kjører, tar de dobbelt så

ofte toget som nordmenn – og toget, som i Norge har fått et gårdsdagspreg, opplever et markert oppsving i Sverige. Nye fornybare energikilder som bioenergi og solvarme har fått mye større innpass i Sverige, og det samme gjelder radikale miljøinnovasjoner innen byggeriet.

Samtidig er nye og kunnskapsintensive bransjer langt sterkere representert i svensk industri enn i norsk.

Finnes det noen gode forklaringer på slike forskjeller? Det skal vi se nærmere på i siste kapitel.

4. Hvorfor den lille forskjellen?

Vi har sett at Sverige på områder som er sentrale i global sammenheng har oppnådd bedre miljøpolitiske resultat enn Norge. Svenskene ligger også i forkant med hensyn til bærekraftige innovasjoner – nyskapninger som ennå ikke tilhører tidens hovedstrøm, men som peker mot en bærekraftig framtid.

Slike forskjeller har sjelden enkle forklaringer: for hver årsak som måtte finnes, kan en spørre etter årsakens årsak.

4.1 Politiske virkemiddel

Et første lag av årsaksforklaringer kan ligge i *politiske virkemiddel*. Ifølge en seiglivet norsk forestilling om svensker, burde det faktisk ikke være behov for å lete stort lengre etter forklaringer på det som skjer øst for Kjølen. Svært mange av oss er jo ganske overbevist om at når myndighetene sier ”hopp!”, så hopper alle svensker.

Når det gjelder vernet av biologisk mangfold er det helt klart at det finnes et første politisk forklaringsnivå. Når Sverige har vernet mer natur enn Norge har det i hovedsak skjedd etter direkte politiske vedtak. I Sverige er rett nok også en hel del skog vernet etter private vedtak. Det er kanskje og kanskje ikke tilfellet i Norge: problemet er at det ikke finnes noen samlet oversikt over slike private vedtak i Norge. (Kan det være en mer treffende ”myte” at myndighetene har bedre *oversikt* i Sverige?). Den svenske rovdyrpolitikken er også en helt annen en den norske. Den går i korthet ut på at alle rovdyr skal finnes innenfor ”hele sine naturlige utbredelsesområder”, som i alle fall for ulv og bjørn vil si omtrent hele landet. Dette til markert forskjell fra den norske politikken, som bare vil tolerere disse artene i et lite antall, helst i små reservat langs svenskegrensa, og der en årlig tillater felling av et stort antall gauper, trass i artens sårbare status.

Også når det gjelder energi-, transport- og klimapolitikken er det klare forskjeller mellom virkemiddelbruken i Sverige og Norge. De mest overgripende virkemidlene her er avgiftene på energivarer, nærmere bestemt oljeprodukt og elektrisk strøm. Høye avgifter på disse varene oppmuntrer folk til enten å spare energi, å kjøre mindre eller å bytte til andre energibærere, for eksempel bioenergi. Fig. 15 viser nivået på disse avgiftene i Sverige og Norge i 2005.

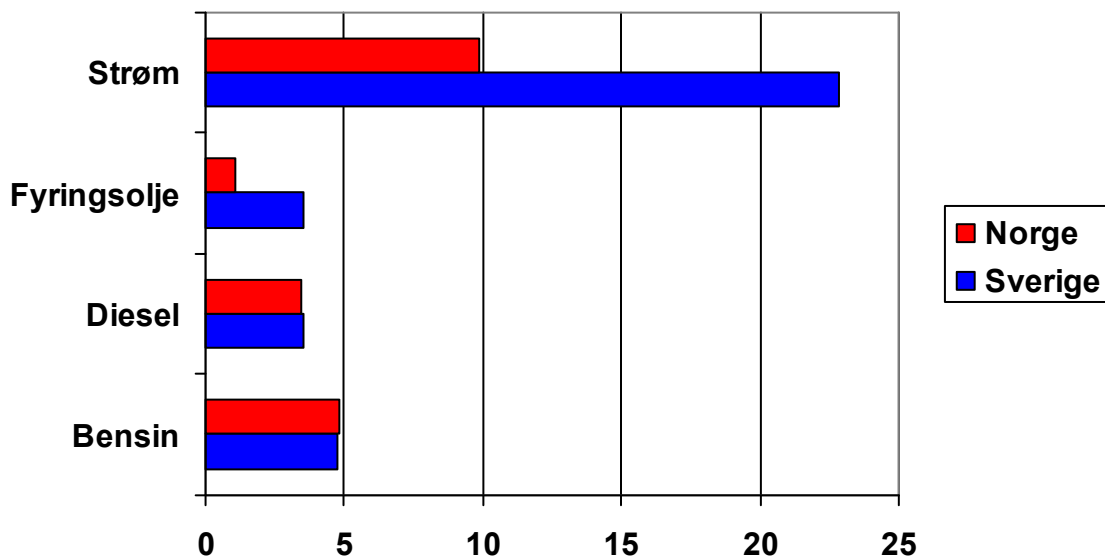

Fig. 15: Særavgifter (inkludert CO₂-avgifter) på energivarer i Norge og Sverige, 2005. Oljeprodukt i NOK per liter, strøm i norske øre per kWh (1 SEK = 0,9 NOK).

Satsene i figuren gjelder forbrukere som betaler full avgift. I begge land finnes reduserte satser eller refusjonsordninger for deler av næringslivet når det gjelder strøm, fyringsolje og diesel. For oljeprodukt finnes i begge land litt ulike satser for ulike kvaliteter; figuren viser midtpunktet i intervallet av aktuelle satser (se forklaring under kildene).

Kilder: Norge: Toll- og avgiftsdirektoratet, Særavgifter 2005, http://www.toll.no/nyheter/20041220_saeravgiftssatser.htm. Sverige: Skatteverket,

Merknader:

Strøm: Elektrisitet som brukes i industriprosesser betaler en minimumsavgift i begge land (lik 0,45 norske øre). Det samme gjør forbrukere i Finnmark og Nord-Troms i Norge. Forbrukere i Norrbottens, Västerbottens og Jämtlands län i Sverige, samt i visse utkantkommuner ellers, betaler 75 % av normal sats.

Fyringsolje: I Norge er avgiften avhengig av svovelinnholdet: det betales svovelavgift med 7 øre per liter per påbegynt 0,25 % svovelinnhold. Figuren viser satsen for olje med 0,25-0,5 % svovel. (Lett fyringsolje i dag inneholder gjerne <0,25 %, mens tung fyringsolje kan ligge rundt 0,5 %). I Sverige finnes tre satser, avhengig av oljens miljøegenskaper, når farget diesel holdes utenfor. Den laveste av de tre satsene (inkl. CO₂-avgift) er SEK 3,645 per liter, den høyeste SEK 4,209. Figuren viser middelveien av disse satsene. I Sverige får refundert 79 % av CO₂-leddet i avgiften; i Norge betaler deler av industrien, innenriks sjøfart og visse andre forbrukergrupper redusert (50-60 % av normal) CO₂-avgift.

Diesel: i Sverige er satsene de samme som for annen mineralolje (fyringsolje). I Norge finnes i utgangspunktet to satser: kr. 3,44 for svovelfri og 3,49 for annen diesel, inkl. CO₂-avgift. Diesel med særlig høyt svovelinnhold vil komme ut for evovelavgiften på 7 øre per 0,25 % svovel. Det siste er det ikke tatt hensyn til i figuren. Traktorer og motorredskap m.v. er fritatt for avgift i Norge og har redusert avgift i Sverige.

Bensin: I Norge finnes to satser, kr. 4,81 per liter for svovelfri og 4,85 for annen bensin (inkl. CO₂-avgift). For bensin til bruk i fly betales redusert avgift. I Sverige varierer satsene mellom SEK 4,96 og 5,66 etter bensinens miljøklasser. For alkylatbensin finnes en egen lavere sats. Det siste er det ikke tatt hensyn til.

Som vi ser er avgiftene på olje til transport i dag nesten like i begge land, mens avgiftene på fyringsolje og strøm er mye høyere i Sverige. Når det gjelder strøm, betaler riktignok industrien i begge land en omtrent identisk og ubetydelig avgift (0,5 svenske hhv. 0,45 norske øre per kilowatttime) for strøm som brukes i selve produksjonen. Derimot er det stor forskjell på hva industrien betaler for strøm før skatt. I Norge, der den kraftkrevende industrien

sammen med treforedling står for over tre fjerdedeler av industriens totale strømforbruk, betalte disse bransjene i 2003 gjennomsnittlig 11,1 øre per kilowatttime³⁹ – hvilket var mulig fordi de i stor grad kan basere seg på langsiktige avtaler om billig kraft fra staten. I Sverige betalte store, kraftintensive bedrifter med langsiktige leveringsavtaler samme år gjennomsnittlig 27,5 norske øre per kilowatttime for strømmen, før avgifter.⁴⁰

I Norge avga en ”grønn skattekommisjon” en utredning i 1996.⁴¹ Dens viktigste forslag var at avgiftene på energi burde økes betydelig og salget av subsidiert kraft til industrien avvikles, til fordel for reduserte skatter på arbeid. Den utredningen har siden fått støve ned. Det har skjedd noen endringer i avgiftsstrukturen, men den samlede avgiftsbelastningen på både strøm og oljeprodukt er omtrent den samme nå som i 1996, hensyn tatt til inflasjonen.⁴² I Sverige kom en tilsvarende utredning om ”grøn skatteväxling” året etter, altså i 1997.⁴³ Dens konklusjoner fikk tilslutning av alle riksdagspartier unntatt moderaterna, og er seinere fulgt opp gjennom årlige budsjettvedtak. Avgiftene på drivstoff, som tidligere lå lavere enn i Norge, er dermed økt til omtrent samme nivå. Avgiftene på fyringsolje, som allerede var betydelig høyere enn i Norge og som bidrar til å forklare den drastiske reduksjonen i bruken av slik olje i Sverige siden 1980, er økt ytterligere. Og avgiften på strøm, som på forhånd lå noe høyere enn i Norge, er siden økt med to tredjedeler – ut over det inflasjonen skulle tilsi.

Den svenske staten har også gjort betydelig større bruk enn den norske av *positive* virkemiddel for å stimulere mer miljøriktig energibruk og transport. Denne svenske innsatsen begynte allerede straks etter den første oljekrisen, i 1974. I tiåret deretter ga svenske myndigheter 3,5 milliarder kroner i datidens penger i direkte tilskudd til enøk-tiltak – dvs. om lag det tredobbelte, eller rundt 10 milliarder i dagens pengeverdi. Samtidig ble det opprettet energirådgiverstillinger i alle landets kommuner. Norske myndigheter begynte først å satse på dette i 1978-79, og bevilget gjennom det følgende tiåret i alt ca. 400 millioner kroner i dagens pengeverdi i tilskudd til enøk-tiltak. Deretter fulgte et ”blaff” i Norge, der det fra 1989-1995 ble gitt vel én milliard kroner i enøk-tilskudd, igjen regnet i dagens pengeverdi. De svenske tilskuddene til energisparing ble tvert imot stort sett avviklet i et tiår etter 1986. Likevel fortsatte en sterk satsing på forskning og på introduksjon av *nye fornybare energikilder* i Sverige. Også i perioden fra 1990 til 1997 brukte den svenske staten årlig ca. fem ganger mer på dette – regnet per innbygger – enn den norske.⁴⁴

Etter 1997 i Sverige, og etter 2000 i Norge, kan en tale om en viss ny giv i begge lands energipolitikk.

I Sverige ble det i 1997 vedtatt et *Program för uthållig energiförsörjning* med en satsing på vel 9 milliarder SEK over sju år – altså ca. 1,3 milliarder årlig – på forskning, utvikling og tilskudd til enøk og nye energikilder.⁴⁵ Dette er i store trekk fulgt opp. Den direkte statlige satsingen på energiomlegging i Sverige ligger fortsatt på om lag samme nivå (1,4 mrd. kr. i 2005).⁴⁶ Dette er imidlertid bare en del av bildet, ettersom den svenske staten ut over dette har gitt betydelige summer i støtte til miljø-satsinger i *kommunenes* regi. ”Første generasjon” av slike støttetiltak var de såkalte lokale investeringsprogrammene (LIP), der staten fra 1998-2002 ga 6,2 mrd. kr. i støtte til miljøinvesteringsprogram i 161 kommuner.⁴⁷ Siden støtten var betinget av betydelig egeninnsats fra kommunenes side, er det beregnet at investeringsprogrammene til sammen har kostet svenske myndigheter (stat+kommuner) 27,2 mrd. SEK. Av disse midlene er ca. 45 % brukt på energi- og klimatiltak (ikke medregnet transportsektoren, som fikk 11 %).⁴⁸ Fra 2003 er LIP avløst av KLIMP – klimainvesteringsprogram – som staten har bevilget vel 500 mill. kr. til i 2004 og så langt i 2005; med kommunenes bidrag vil dette utløse investeringer for 2,4 mrd. SEK.⁴⁹ – Totalt er

det derfor tale om offentlige satsinger på mellom ca. 2,5 og 4 milliarder årlig i Sverige etter 1998.

I Norge ble de direkte statlige tilskuddene til enøk-tiltak igjen avvirket etter ”blaffet” på begynnelsen av 1990-tallet, da med unntak for forsknings-, utviklings- og demonstrasjonsprosjekt. I 2000 skulle tilskuddene gjenoppstå, sammen med et nytt statlig organ til å forvalte støtten, både til enøk og nye fornybare energikilder. Enova har for 2005 et budsjett på 659 mill. kr. I tillegg gir staten 94 mill. kr. til forskning på ”framtidens rene energisystem”.⁵⁰ Selv om disse summene har økt sterkt år for år siden 2000, ligger de fortsatt godt i underkant av det som satses i Sverige.

Det er også en vesentlig forskjell på de norske og de svenske støtteordningene i dag. Enova gir bare støtte til enøk-tiltak eller nye oppvarmingsystem hos *store* forbrukere. I Sverige kan derimot vanlige husholdninger få støtte til tiltak som reduserer strømforbruket. I Sverige finnes også, til forskjell fra i Norge, en egen støtteordning for solvarme.

Også når det gjelder transport har det vært stor forskjell mellom de norske og svenske satsingene. Både med og uten LIP- eller KLIMP-middel, har en rekke svenske kommuner satset stort på biler og busser med alternative drivstoff, og dermed vært med på å ”dra” markedet for slike biler i Sverige. I Norge har slike satsinger vært få, små og stort sett begrenset til innkjøp av el-biler.

Av større praktisk betydning så langt har derimot de svenske satsingene på jernbanen vært. Den beskjedne bruken av tog og desto mer omfattende bruken av fly i Norge blir av og til forklart med at landet er langstrakt og at det ikke *går* tog overalt. Faktisk er Sverige akkurat like langt fra sør til nord, og når det ikke går tog ”overalt” i Norge er det en følge av Stortingets vedtak, om enten ikke å bygge eller å legge ned jernbanestrekninger. Det meste av flytrafikken i Norge foregår imidlertid mellom steder som *har* jernbane i rimelig nærhet. Bare 12 % gikk i 2004 til eller fra flyplasser nord for Bodø, og 7 % til eller fra flyplasser på Vestlandet nord for Bergen.⁵¹ Storparten går mellom de store byene i Sør-Norge.

Og der er vi inne på forskjellen mellom Norge og Sverige, og samtidig en vesentlig del av forklaringa på den ulike *utviklinga* for togtrafikken i de to landa de siste 10 åra. NSBs raskeste tog mellom Oslo og Bergen tar (per mai 2005) 6 timer og 17 minutter. SJs raskeste mellom Stockholm og Göteborg, som er en nesten nøyaktig like lang strekning, tar tre timer og to minutter. Det er mulig som følge av massive svenske investeringer i jernbanen. Disse investeringene fortsetter. I 2004 ble det vedtatt å investere 108 milliarder svenske kroner i jernbanenettet fram til 2015, altså 97 mrd. NOK eller nærmere ni milliarder årlig.⁵² De norske jernbaneinvesteringene i 2005 blir til sammenlikning på 1,4 mrd. kr.⁵³

Noen særlig kraftfull politikk for å fremme et bærekraftig matvareforbruk – det tredje forbruksområdet av særlig betydning for bærekraften, ved siden av energi og transport – har verken den norske eller den svenske staten. Begge har sett rolig på at kjøttprisene har rast relativt til prisene på andre matvarer siden 1990, og at kjøttforbruket følgelig har skutt i været.

Den svenske staten har riktignok en dobbelt så ambisiøs målsetting som den norske når det gjelder omfanget av økologisk jordbruk – nemlig at det skal omfatte 20 prosent av alt jordbruksareal i Sverige innen utgangen av dette året (2005) – mens det norske målet er 10 prosent innen utgangen av 2010.⁵⁴ (De faktiske tallene i 2003 var 16 % i Sverige, etter den svenske statens egen definisjon – skjønt bare ca. 7 % av arealet var *sertifisert* som økologisk –

mot 3 % i Norge.⁵⁵) Både i Sverige og i Norge er imidlertid den største utfordringen å øke *forbruket* av økologisk mat – i begge land overstiger den økologiske produksjonen etterspørselen. Her har ingen av statene vedtatt særlig effektive virkemiddel. Det har derimot kommunene til sin rådighet, ettersom de gjennom sine institusjoner er betydelige forbrukere av matvarer. Minst 108 av de 289 svenske kommunene har vedtatt å øke sine egne innkjøp av økologiske matvarer.⁵⁶ Ytterst få norske kommuner har noen som helst politikk på dette området.

4.2 Bærekraftens retorikk eller retorisk bærekraft?

Virkemiddelbruken på enkelte saksområder er én sak: noe annet er hvilke *helhetlige grep* som tas for å fremme en bærekraftig utvikling og hvilke *signaler* som sendes ut om oppgavens viktighet.

Norge åpnet i så måte sterkt. Vi fikk verdens første miljøvernminister i 1972. En tilsvarende statsrådspost ble først opprettet i Sverige i 1985. På 1970-tallet nærte enkelte nordmenn et håp om at Miljøverndepartementet skulle utvikles til et slags superdepartement, nærmest likestilt med Finansdepartementet, som skulle sette økologiske rammer for de øvrige departementenes virksomhet liksom Finansdepartementet setter de økonomiske. Det håpet fikk også næring ved at det i Norge ble satt i gang et internasjonalt pionerarbeid med å utarbeide et helhetlig *ressursregnskap* for landet – en øvelse som var tenkt å skulle følges opp med en årlig *ressursbudsjettering*. Det ble det aldri noe av. Ressursregnskapet ble videreført av Statistisk sentralbyrå bare som delregnskap for energi, skog og fisk. En slags skisse til et ressursbudsjett ble tatt med i regjeringa Willochs Langtidsprogram fra 1985, og hele tanken derpå glemte. Miljøverndepartementet ble et fagdepartement som alle andre, og dertil et av de minste.

Norge skulle likevel gjøre seg sterkt bemerket på den internasjonale miljøpolitiske arenaen i løpet av 1980-tallet. I 1983 ble Gro Harlem Brundtland utpekt av FN til leder for Verdenskommisjonen for miljø og utvikling – den som skulle gjøre selve begrepet ”bærekraftig utvikling” kjent. Da kommisjonens rapport kom i 1987, var Harlem Brundtland norsk statsminister. I kjølvannet av hennes virke kom Norge til å spille en viktig rolle i oppløpet til konferansen som var ment å skulle smi tanken om bærekraftig utvikling om til praksis – Verdenstoppmøtet om miljø og utvikling i Rio de Janeiro i 1992. Norge var vertsland for den europeisk-nordamerikanske forberedelseskonferansen til Riomøtet i 1990, og norske byråkrater spilte en viktig rolle i arbeidet med dokumentene som skulle vedtas i Rio.

På begynnelsen av 1990-tallet sto det en egen dâm av det å være norsk på internasjonale møter om bærekraftig utvikling. Man kom jo fra landet der selve den bærekraftige utviklingas mor var statsminister. Hos oss måtte da alle problem være løst, eller på god veg til å bli det? – Ennå på 2000-tallet har forfatteren møtt rester av denne holdningen i svenske forsamlinger. Markerte ikke Gro Harlem Brundtlands statsministergjerning et definitivt gjennombrudd for tanken om bærekraftig utvikling i Norge? Ble ikke miljøet satt aller øverst på den politiske dagsordenen?

Virkeligheten i Norge var noe mer broket. Brundtlandkommisjonens aller klareste tale til verdens rike land gjaldt energi. *<Vi> tror ikke det finnes noe realistisk alternativ <til å satse på en lavenergiframtid>*, skrev kommisjonen⁵⁷, og eksemplifiserte dette med en halvering av energibruken i rike land. Tre måneder etter at kommisjonens rapport var avgitt, la regjeringa Brundtland fram en stortingsmelding om *Norges framtidige energibruk og –produksjon*⁵⁸, som skisserte en vekst på 30 % i energibruken fram til 2000. I 1989 ble Norge likevel det

første landet i verden som vedtok en målsetting om å redusere CO₂-utslippene. Dette skjedde imidlertid etter forslag fra opposisjonen, mot regjeringa Brundtlands vilje, og det ble heller ikke forsøkt etterlevd.

Signalene var mildest talt sprikende. I 1989 la regjeringa også fram en stortingsmelding om Norges oppfølging av Brundtlandkommisjonen, som på visse punkt var mer ambisiøst enn både tidligere og seinere miljøpolitiske dokument. Åra 1989-90 markerte nok et flomerke i Norge, både når det gjelder miljøengasjementet hos folk flest og i det politiske miljøet. Til tross for at miljøspørsmålene ble mer omtalt i valgkampen i 1989 enn noen gang seinere, kom de likevel ikke øverst på dagsordenen. Norge var da på veg inn i en markert lavkonjunktur med raskt stigende arbeidsløshet. Det kom til å dominere den politiske debatten de følgende åra, og til å fortrenge miljøspørsmålene snarere enn å heve dem opp. At det kunne finnes en *kopling* mellom miljøløsninger og økt sysselsetting ble aldri noe sentralt budskap – unntatt fra den grønne skattekommisjonen, hvis utredning kom da arbeidløsheten allerede var på veg ned igjen og aldri ble fulgt opp. Den fikk som nevnt lov til å støve ned.

Riotoppmøtet i 1992 vedtok et sluttokument, *Agenda 21*, der alle land og kommuner i verden ble oppfordret til å utvikle egne helhetlige handlingsplaner for bærekraftig utvikling – nasjonale hhv. lokale Agenda 21. Dokumentet ble aldri oversatt til norsk. En norsk handlingsplan (Nasjonal Agenda 21) kom først i 2003, og inneholdt da lite annet enn en gjennomgang av allerede vedtatte tiltak⁵⁹. Enkelte personer og organisasjoner presset i åra etter 1992 for at kommunene måtte komme i gang med Lokal Agenda 21-arbeid, men initiativene ble først møtt med blank avvisning fra regjeringshold. Statsminister Harlem Brundtland skrev selv et avisinnlegg i 1994 der hun fortalte at slikt var unødvendig i Norge, da ”*Arbeidet med ressurs- og miljøspørsmål i Norge har kommet lenger enn å utarbeide Lokal Agenda 21-planer*”.⁶⁰ Først i 1995-96 trosset de første norske kommunene dette synet ved å sette i gang Lokal Agenda 21-prosesser. Da også sentrale myndigheter endret syn gjorde etter hvert ca. 60 % av kommunene vedtak om det samme, men i de fleste av disse forble det en nærmest usynlig prosess. Det finnes noen klare og hederlige unntak.

Ut over 1990-tallet forsvant miljøspørsmålene mer og mer fra den nasjonale politiske debatten i Norge. Under valgkampen i 1997 ble de knapt nok nevnt. De skulle likevel dukke opp igjen i 1999-2000, og da med tilstrekkelig kraft til å velte en regjering – på spørsmålet om bygging av gasskraftverk. Dramaet som da utspilte seg viste at noen konfliktlinjer i norsk politikk hadde beveget seg lite siden striden om Alta i 1980, for ikke å si den om Mardøla i 1969. For å skape vekst og flere arbeidsplasser trengtes etter flertallets syn mer strøm – om så det gikk på bekostning av miljøet. Vekst sto mot vern, og som nesten alltid før seiret veksten.

I den konflikten står vi ennå. Norske politikere har ikke funnet noen oppskrift på bærekraftig utvikling som opphever konflikten, og når den reiser seg velger flertallet veksten. Miljø er fortsatt ett av flere sidehensyn.

Alt er ikke vesentlig annerledes i Sverige. Det viser blant annet den stadig pågående konflikten om kjernekraften. Den utløste en strid på slutten av 1970-tallet som omtrent kan sammenliknes med det en ville få ved å smelte sammen alle konfliktene om vann- og gasskraft i Norge gjennom de siste 35 åra og opphøye dem i annen potens. Den kulminerte med en folkeavstemning i 1980 der flertallet gikk inn for å avvikle kjernekraften seinest i 2010. Likevel kommer det ikke til å skje. Ett av de fire anleggene, Barsebäck, er rett nok avviklet, men datoen for avviklingen av resten skyves stadig på framtida - under påtrykk blant annet av argumenter om de ødeleggende konsekvensene for svensk industri.

Likevel er det noen viktige forskjeller mellom den svenske og den norske tilnærmingen til bærekraftig utvikling, som ikke minst har blitt tydelige etter 1990.

Mens Agenda 21 knapt ble lagt merke til i det politiske Norge, ble den tatt på større alvor i Sverige. Ting skjedde både ovenfra – der regjeringa straks fikk oversatt dokumentet til svensk og sendt det til alle kommuner og større organisasjoner – og nedenfra, der blant annet ungdomsorganisasjonen q2000 kastet seg på telefonen til kommunene for å høre om de ennå hadde kommet i gang med Lokal Agenda 21. Innen 1995 hadde 100 % av svenske kommuner igangsatt en Lokal Agenda 21-prosess - et resultat intet annet land i verden har oppnådd.

Dette skjedde mens Sverige befant seg i dyp økonomisk krise. I 1994 var opp mot 15 % av arbeidsstyrken arbeidsløse eller på arbeidsmarkedstiltak, og tallene tok ikke til å falle før i 1997. Sveriges gjeld til utlandet var større enn det norske Petroleumsfondet er i dag. Ikke minst i kommunene foregikk drastiske nedskjæringer og masseoppsigelser. Den svenske reaksjonen på krisen var likevel påtakelig forskjellig fra den i Norge, der den økonomiske nedgangen kom både et par år tidligere og varte kortere. Det var åpenbart behov for nye løsninger – og i stedet for å prioritere miljøspørsmålene ned, prøvde mange på å finne de nye løsningene *nettopp* i en satsing på bærekraftig utvikling.

Selvfølgelig var det ikke alle kommuner eller organisasjoner som satset like sterkt på dette. Likevel fikk Lokal Agenda 21-prosessen mange steder en dybde og bredde som knapt er kjent i Norge. En undersøkelse i 1996, utført av bl.a. Svenska Naturskyddsföreningen, viste at 40 % av alle svensker kjente til dem.⁶¹ I samme rapport het det bl.a. at:

Flera tusen konkreta projekt har startats i syfte att hitta nya lösningar inom i princip alla sektorer och inom all de Agenda 21-kapitel som är relevanta för Sverige(...)Debatten om vad en hållbar utveckling innebär och hur en sådan kan uppnås har varit intensiv över hela Sverige. 10.000-tals deltagare har noterats på mässor, seminarier, debatter, utfrågningar etc. Detta ökar förutsättningarna för att förlegade och destruktiva visioner ersätts med nya. Det gäller politiker, tjänstemän såväl som företagare, ideella föreningar och den breda allmänheten.

I Norge har Agenda 21 forblitt et fremmedord for de aller fleste.

I 1996 besøkte denne forfatteren Växjö – i likhet med unionsforhandlingsbyen Karlstad én av de mange kommunene som hadde satt seg høye mål i Agenda 21-arbeidet. Et enstemmig Växjö bystyre hadde nylig vedtatt 1) at all bruk av fossile brensel skulle avvikles i kommunens egen virksomhet, og 2) at hele lokalsamfunnets CO₂-utslipp skulle reduseres med minst 50 % innen 2010.⁶² Jeg ville finne ut hvordan en grep denne utfordringen an. På stasjonen ble jeg møtt av direktøren for ett av kommunens boligselskap, som straks etter at vi hadde hilst avleverte et megetsigende spørsmål:

Går det att driva Agenda 21-arbete i Norge? Ni har ju så mycket oljepengar?

Spørsmålet hadde dobbelt bunn. Én sak var at Norge hadde mye *olje*, som det ville bli vanskelig å leve av dersom resten av verden gjorde som Växjö. Verten min så imidlertid *pengene* som et like stort problem. Hadde noen lyst til å tenke nytt, i et land som fløt over av rikdom?

I 1996 tok Göran Persson over som statsminister i Sverige – for øvrig fra Ingvar Carlsson, som før Olof Palmes død hadde vært Sveriges første miljøminister. Persson annonserte da at han hadde tre hovedsaker: miljøet, arbeidsløsheten og å styrke Sveriges rolle i EU. Det er interessant at statsministeren likestilte disse utfordringene, på et tidspunkt da arbeidsløsheten var på sitt høyeste i Sverige, og da miljøspørsmålene var på god veg ut av den politiske retorikken i Norge. Det skjedde neppe bare av taktiske hensyn, ettersom sosialdemokratene ennå ikke var avhengige av Miljöpartiets støtte i Riksdagen. – Vel så interessant er likevel at Persson både da og seinere har understreket *sammenhengen* mellom sine hjertesaker. Ved det påfølgende valget til EU-parlamentet framhevet han behovet for å samarbeide om miljøløsninger som den viktigste grunnen til å være opptatt av EU, og da neste EU-kommisjon skulle settes sammen i 1999, sikret Sverige seg miljøkommissærstillingen ved Margot Wallström. Det svenske EU-formannskapet i 2001 ble kronet ved at EU vedtok sin første strategi for bærekraftig utvikling.

Sammenhengen mellom miljøløsninger, innovasjon og dermed sysselsetting – sammenfattet i slagord som ”ekologisk omstilling” og ”det grøna folkhemmet” har vært et stadig tilbakevendende tema i Perssons taler. I dette har nok Persson blant annet vært påvirket av sin venn og rådgiver, den før nevnte Stefan Edman, som i sin tid lanserte en grandios visjon om å satse 50 milliarder kroner årlig på å ”bygge Sverige om til bærekraft”⁶³ og dermed løse både miljø- og sysselsettingsproblemene. Fullt så grandios har ikke dagspolitikken blitt. Men både de før omtalte lokale investeringsprogrammene (LIP) og den gradvise ”grønne skattevekslingen” siden 1997 bygger direkte på den samme tankegangen. Ved å øke skattene på energi og forurensning, ganger en miljøet; ved å senke skattene på arbeid tilsvarende, gjør en det lettere å skape nye arbeidsplasser.

Også i det siste har regjeringa Persson tatt grep for å markere at bærekraftig utvikling er mer en et tilfeldig saksfelt i politikken. I 2004 ble det etablert en samordningsenhet for bærekraftig utvikling i regjeringa, for å samordne statsrådskollegiets arbeid med å følge opp Sveriges nasjonale Agenda 21 (som samme år ble vedtatt i sin andre versjon). Enheten ledes av *samhällsbyggnadsministern*, Mona Sahlin, hvis departement fra 2005 er slått sammen med Miljödepartementet (selv om det fortsatt er to statsråder – den andre er Lena Sommestad). Det nye departementet har ansvar for energi-, bolig- og bygningspolitikk og samfunnsplanlegging i tillegg til de tradisjonelle miljøspørsmålene. Om ikke akkurat det ”superdepartementet” som enkelte på 1970-tallet håpet at det norske Miljøverndepartementet skulle bli, så er det nye departementet betydelig mer sentralt plassert i arbeidet til den svenske regjeringa.

I år – 13 år etter Riokonferansen – innledes *FNs tiår for utdanning for bærekraftig utvikling* (ESD-10). Den globale opptaktskonferansen til denne satsingen ble holdt i Göteborg i mai 2004 etter Göran Perssons initiativ.⁶⁴ Han og tre andre svenske statsråder – men ingen norsk – deltok. Under Perssons innlegg ved åpningen av årets Riksdag (som nærmest kan sammenliknes med trontalen i Norge – det er ikke lenger kongen som åpner det svenske parlamentet) var behovet for økt kunnskap om miljøproblemene det første temaet han tok opp, etter de nødvendige henvisningene til flomkatastrofen i Asia og nyttårsstormen i Sverige.⁶⁵ Den europeiske oppstartkonferansen for ESD-10 ble holdt i Vilnius i mars i år under Lena Sommestads formannskap. Den norske ble holdt på Hamar få dager før, igjen uten statsråder til stede.

Det er umulig å vite hvor mye slagord og symbolhandlinger som de nettopp nevnte har betydd, eller kommer til å bety, for de praktiske resultatene. Det som er uomtvistelig er at en svensk statsminister har funnet det riktig, eller opportunt, eller en blanding av begge deler, å

gi overordnede bærekraftsspørsmål en framtreddende plass i sin politiske retorikk gjennom ni år. Dette har skjedd i en periode der én norsk statsminister fant det riktig å gå av på en konkret miljøpolitisk sak, men der ingen før eller etter dette har funnet det opportunt å gjøre bærekraftig utvikling til politisk varemerke.

4.3 Folkets røst

Politikernes prioriteringer foregår ikke i et vakuum. De kan ta utgangspunkt i egne overbevisninger, men utvikles samtidig i en dialog med både opinionen, media, nærings- og organisasjonsliv, foruten med andre partier. Når det gjelder det siste, har det selvsagt ikke vært uten betydning for politikken til den svenske regjeringa at den siden 1998 har vært avhengig av Miljöpartiets støtte i Riksdagen. At det i Sverige til forskjell fra Norge *finnes* et eget miljøparti med oppslutning nok til å ha kommet inn i Riksdagen ved fire av de fem siste valgene, kan forklares på flere måter. Kanskje med den opprivende striden om kjernekraften på slutten av 1970-tallet, der mange kjernekraftmotstandere følte seg sveket av egne parti og heller ikke kunne identifisere seg med noen av de to etablerte nei-partiene, Centern og Vänsterpartiet kommunisterna (som det ennå het). Miljöpartiet ble stiftet året etter folkeavstemningen om kjernekraften og som direkte resultat av striden. Men forklaringen kan også ligge i forskjeller mellom de øvrige parti”terrengene” i Sverige og Norge. Eller i at det i Sverige finnes et større grunnfjell av mennesker som tillegger miljøspørsmålene *avgjørende* vekt. Forklaringene utelukker slett ikke hverandre.

At det kan finnes en noe større kjerne av *sterkt* miljøengasjerte i Sverige enn i Norge, finnes det flere indikasjoner på. Fenomener som økolandsbybevegelsen og salget av økologiske matvarer er blant dem.

Noe annet er antallet som engasjerer seg i frivillige miljøorganisasjoner. Også her er det betydelige forskjeller.

De største reine miljøorganisasjonene på hver side av Kjølen er søsterorganisasjonene Norges naturvernforbund (NNV) og Svenska naturskyddsföreningen (SNF). Den første har 17.000 medlemmer⁶⁶, eller ca. 22.000 om en legger til den uavhengige ungdomsorganisasjonen Natur og Ungdom. Den andre har 170.000⁶⁷, pluss ca. 2000 medlemmer av ungdomsorganisasjonen Fältbiologerna som *ikke* samtidig er med i SNF.⁶⁸ To internasjonale miljøorganisasjoner er representert i begge land – Greenpeace og Verdens naturfond (WWF). Greenpeace har nå slått sine nordiske organisasjoner sammen, men før dette skjedde hadde de ca. 80.000 støttemedlemmer i Sverige og 1.000 i Norge.⁶⁹ WWF har ca. 5000 medlemmer i Norge. WWF i Sverige er litt annerledes organisert, uten medlemsorganisasjon men med personlige ”venner og supportere”. Antallet er ikke oppgitt i deres årsmelding for 2003, men det opplyses at de bidro med til sammen 28,0 mill. SEK i faste bidrag det året,⁷⁰ mens WWF-Norge fikk 1,7 mill. NOK i bidrag fra medlemmene.⁷¹ Summen var altså ca. 15 ganger større i Sverige, hvilket antakelig også antyder noe om tallet på bidragsyttere. – Norge har til gjengjeld også en kombinert miljø- og solidaritetsorganisasjon, Framtiden i våre hender, med vel 17.000 medlemmer ved utgangen av 2003.⁷² Den har en liten avlegger i Sverige, med et par tusen medlemmer. I tillegg finnes i Sverige Miljöförbundet Jordens Vänner – nok en organisasjon med både miljø- og solidaritetsprofil, men bare ca. 2500 medlemmer.⁷³ Legger vi sammen medlemmene eller støttemedlemmene til alle disse organisasjonene, er tallet trolig i størrelsesordenen 300.000 i Sverige, mot et sted mellom 40.000 og 50.000 i Norge.

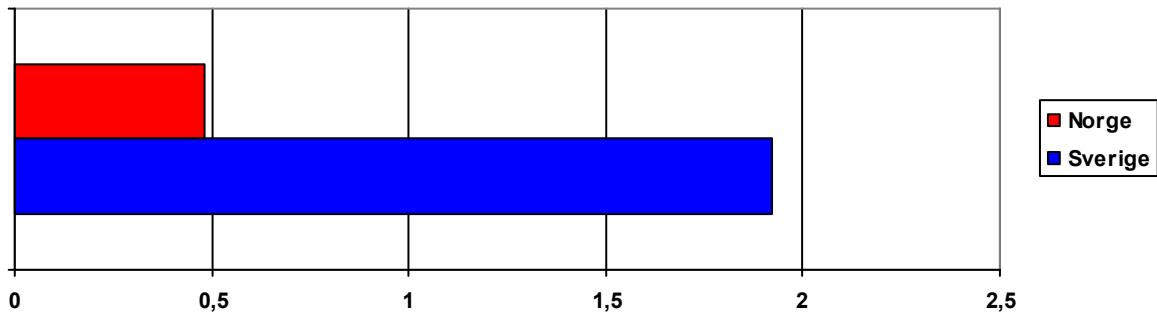

Fig. 16. Medlemmer i de største rene miljøorganisasjonene i prosent av befolkningen, 2003. Norge: Naturvernforbundet + Natur og ungdom. Sverige: Naturskyddsföreningen + Fältbiologerna.

Kilder: se teksten.

Selv 300.000 mennesker er ikke all verden – det er bare ca. 4 % av alle svensker over 12 år. Det kan tale altså for at det er flere svensker enn nordmenn som føler et *sterkt* miljøengasjement, hvilket kan ha politisk betydning selv om antallet er beskjedent. Men det sier ikke noe om flertallets holdninger. Ifølge en rapport som Naturskyddsföreningen selv bestilte i 2002, går svenske velgeres interesse for miljøspørsmål i store bølger og har avtatt dramatisk siden 1990.⁷⁴ I perioden 1987-90 var miljøet *det* spørsmålet svensker oftest nevnte som viktigst for sin stemmegivning – og det med klar margin. I 2000 kom miljø langt bak helse, utdanning og økonomi. Miljø har imidlertid neppe noensinne vært *det* viktigste spørsmålet for et flertall av norske velgere.

EUs årlige Eurobarometer-undersøkelse bekrefter at miljøet i dag kommer langt ned på listen over svenskenes prioriteringer i den nasjonale politikken – men likevel høyere enn noe annet sted i EU. Bare 2 % av EU-borgerne nevnte miljø blant de viktigste nasjonale sakene i 2003, mot 5 % av svenskene.⁷⁵ På spørsmål om de viktigste oppgavene *for EU* rangerte derimot svenskene miljøvern på andre plass. Danskene hadde det på tredje. Ikke i noe annet EU-land ble miljøvern regnet blant de tre viktigste oppgavene for unionen.⁷⁶ Norge er av naturlige grunner ikke med i denne undersøkelsen.

Både under høy- og lavkonjunkturer for den internasjonale miljøinteressen, synes den å være mer enn vanlig sterk i Sverige. Likevel kan en spørre hvorfor en svensk statsminister fortsetter å snakke såpass høyt om miljøet som han gjør, når velgere flest heller vil høre om økonomi og velferd. Da er nok en del av poenget at når Göran Persson taler om ”det gröna folkhemmet”, så kopler han disse sakene sammen. Miljøløsninger skal gi bedre økonomi og økt velferd.

4.4. Vekst og/eller vern? Næringskultur og næringsstruktur

Når et budskap om ”grönt folkhem” og ”ekologisk omstilling” har vært lettere å selge i Sverige enn i Norge, henger det også sammen med at svensk *næringsliv* har satset på miljø som suksessfaktor i betydelig høyere grad enn norsk. Det er påtakelig allerede i reklamen – som selvsagt igjen henger sammen med opinionen – og var det kanskje i enda høyere grad på 1990-tallet enn i dag. Svenske butikker kunne fylle hele utstillingsvinduet med plakater som sa ”Så hittar du miljömärkt” og forklaringer på de ulike miljømerkene. På hotellrom og i resepsjoner lå overalt brosjyrer om kjedenes miljøsatsinger. PC-produsenter kjørte helsides

annonser i Dagens Nyheter der hele budskapet var ”Våra datorer kan återvinnas till 100 %”, mens samme konserns annonser i norske aviser ikke nevnte miljø med ett ord.

Betydelig flere svenske enn norske bedrifter har samtidig satset på å skaffe seg internasjonale konkurransefortrinn ved å miljøsertifisere seg. Ved utgangen av 2003 var 2310 svenske bedrifter sertifisert etter den globale miljøstandarden ISO 14001, mot 350 norske.⁷⁷ Per april 2005 var 114 svenske bedrifter sertifisert etter den europeiske EMAS-ordningen, mot 28 norske.⁷⁸ I begge land finnes også nasjonale eller regionale sertifiseringsordninger myntet på mindre bedrifter – ”Miljøfyrtårn” i Norge og flere ulike ordninger i Sverige – men disse er ikke direkte sammenlignbare.

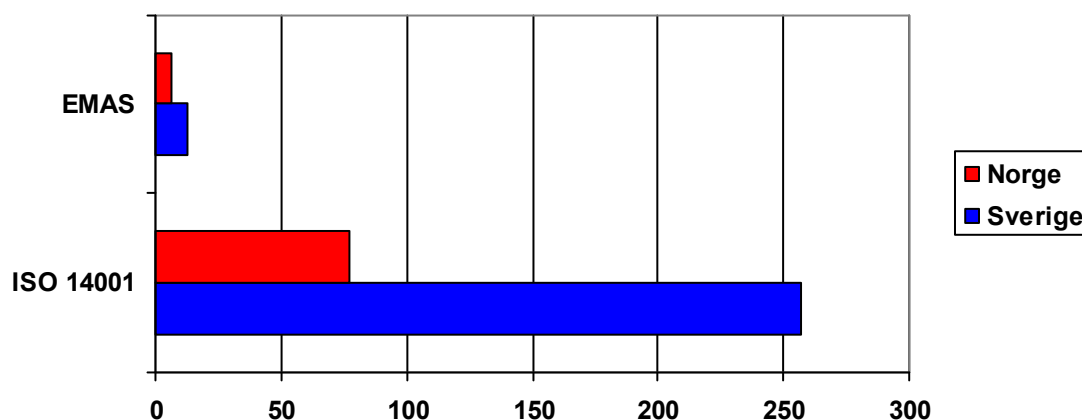

Fig. 17. Miljøsertifiserte bedrifter etter EMAS- og ISO 14001-standardene. Antall per million innbyggere.

Viktigere enn kulturen i de enkelte bedriftene, er nok likevel forskjellene i næringsstruktur mellom Norge og Sverige. Norske eksportnæringer er helt overveiende sterkt ressursintensive. I dag kommer de største inntektene fra olje og gass, men før oljen var det – som det fortsatt også er – metaller, kjemiske halvfabrikata og treforedlingsprodukt: alt sammen produkt fra energiintensive industrier. Samt naturligvis fisk – trålfiske er også en oljeintensiv næring, og oppdrett av rovfisk som laks er indirekte enda mer ressursintensivt, siden laksen føres med oppmalt villfisk. Selv om de skaffer det aller meste av eksportinntektene, sysselsetter disse næringene få mennesker. Lønninger er en liten del av deres utgifter: de store kostnadspostene er kapitalutstyr, råvarer og energi. De har derfor alt å tape på en ”skatteveksling” som medfører at energi, ressurser og utslipp blir dyrere, selv om arbeidskraft blir billigere. De har enda mer å tape på en globalt bærekraftig utvikling, som ville føre til at etterspørselen etter de fleste av produktene deres gikk ned.

Eksportnæringene har en politisk makt som er langt større enn sysselsettinga skulle tilsi – det er jo dem vi ”lever av”, derfor vil politikere flest strekke seg svært langt for å tekkes dem. Bare 14-15 % av Norges eksportinntekter de siste åra har kommet fra industrielle ferdigvarer⁷⁹ (i 2004, da oljeinntektene økte sterkt, var tallet bare 11 %). Ferdigvareindustrien ville kunne tjene på en grønn skatteveksling, og den har lite å frykte fra en ambisiøs miljøpolitikk ellers. Men dens politiske kjøttvekt i Norge er liten.

Situasjonen i Sverige er en ganske annen. Godt over halvparten av svensk eksport består av industrielle ferdigvarer, inkludert IKT-varene som er omtalt tidligere. Vel utgjør treforedlingsindustrien og metallindustrien sterke lobbygrupper, men de er ikke dominerende.

Storparten av svensk eksportindustri består av bransjer som kan tjene på, eller i alle fall leve godt med, en ambisiøs miljøpolitikk. Den består dessuten av bransjer som alltid har vært avhengige av å fornye seg. Mens Norge kan produsere samme olje og aluminium og kunstgjødsel og papirmasse som før og likevel få solgt det, nytter det ikke å komme til verdensmarkedet med bilen eller mobiltelefonen fra i forfjor. Stadig *innovasjon* med hensyn til produkter er en livsbetingelse for svensk økonomi; derfor bruker Sverige over dobbelt så mange penger som Norge på forskning og utvikling, regnet i forhold til BNP.⁸⁰ Derfor er heller ikke skrittet langt til å tenke seg at morgendagens forretningsidé kan være helt andre og nye miljøprodukter – f.eks. solfangere eller varmpumper eller noen av verdens mest energieffektive hvitevarer, for å nevne noe av det svenske selskap faktisk produserer.

I Norge snakker vi også om innovasjon. Her la regjeringa fram en stortingsproposisjon om emnet i 2003 ("Virkemidler for et effektivt og nyskapende næringsliv"⁸¹), etterfulgt av en egen innovasjonsplan ("Fra idé til verdi"⁸²) i 2004. Hva slags innovasjon? Solfangere? Energieffektive husholdningsapparat? Miljøbiler? Økologisk mat? Tja:

Det er ikke myndighetene gitt å kunne forutsi hvilke næringer som vil være de mest vekstkraftige i framtiden. Likevel har Norge noen naturlige fortrinn som sannsynligvis vil være viktige for velferden. Olje- og gassreservene og fiskeressursene peker seg ut. En videreutvikling av næringsklyngene som er etablert med basis i disse ressursene representerer et betydelig potensial for verdiskaping, sysselsetting og internasjonalisering.
(St. prp. nr. 51 (2003-2004), avsnitt 2.4.)

Olje og fisk altså. Om ikke direkte innovativt, så er det i alle fall trygt. Proposisjonen omtaler også økonomiske rammevilkår, men nevner ikke det norske avgiftssystemet eller kraftsubsidiene, som sterkt favoriserer eksisterende og energikrevende næringer, med ett eneste ord. Den etterfølgende handlingsplanen nevner heller ikke bærekraftig utvikling noe sted. Under stortingsdebatten om St. prp. 51 ble det for øvrig lansert et forslag om å opprette et eget miljøteknologifond, for å fremme nettopp miljøbasert innovasjon i norsk næringsliv. Dette ble forkastet mot stemmene fra SV.

Også det svenske næringsdepartementet la fram en innovasjonsplan i 2004 ("Innovativa Sverige"⁸³). Her framheves tvert imot bærekraftig utvikling både som utfordring og mulighet: "De nasjoner som er föregångsländer i omställningen till en hållbar utveckling har mycket att vinna", heter det, og planen vender gjentatte ganger tilbake til temaet, blant annet ved å understreke hvordan offentlige innkjøp og reguleringer kan fremme miljøteknisk innovasjon.

Sverige er ikke ferdig med konflikten mellom vekst og vern. Treforedlings- og metallindustrien murrer mot en avvikling av kjernekrafta, fordi de frykter dyrere strøm. Men i Sverige finnes også sterke krefter, både i næringslivet og i politikken, som erkjenner at økonomisk vekst slett ikke behøver å bety mer treforedlings- eller metallindustri, og aldeles ikke mer kraft- eller oljeforbruk. I Norge er det ennå en temmelig kompakt majoritetsholdning at økonomisk utvikling bare kan sikres ved hjelp av flere kraftverk.

Humrer Marcus Wallenberg stille i sin grav ved tanken på gaven til Norge i 1905?

4.5 Sluttord

Dersom det 21. hundreåret faktisk viser seg å bli det globale miljøets hundreår, så taler mye for at Sverige står bedre rustet til å møte det enn Norge. Sverige har allerede kommet lenger enn Norge når det gjelder å møte de to mest sentrale globale miljøutfordringene – klimagassutslippene og truslene mot det biologiske mangfoldet. Viktigere er likevel at Sverige viser større vilje til innovasjon, og har kommet lenger med å prøve ut teknologier og forbruksmønstre som kan bli byggesteiner i en bærekraftig framtid.

Bak disse forskjellene ligger ulikheter både i politiske virkemiddel, i politisk retorikk, i folkelig engasjement, i næringskultur og –struktur. I hovedsak har de samme fortegn, dvs. at de slår ut til Sveriges miljøpolitiske fordel. Mye taler for at de bestyrker og bekrefter hverandre, og at Sverige dermed har lyktes i å etablere noen god sirkler, mens utfordringen i Norge fortsatt består i å bryte de gamle og onde.

Noter

¹ Gjengitt med tillatelse fra Karlstad Kommun, http://www.karlstad.se/profil/bildarkiv_allmanna2.shtml

² Det hevdes ofte at Arrhenius skrev om dette i 1896, men det er bare delvis riktig. Det året skrev han en artikkel der han knyttet *historiske* klimaforandringer til variasjoner i luftas CO₂-innhold. Det var først i 1904 at han beskrev sannsynlige framtidige temperaturøkninger som følge av bruken av fossile brensel.

³ Dvs. land i Vest-Europa og Nord-Amerika, samt Japan, Australia og New Zealand. Kilde: International Energy Agency, Key World Energy Statistics, <http://www.iea.org/dbtw->

[wpd/Textbase/nppdf/free/2004/keyworld2004.pdf](http://www.iea.org/dbtw-wpd/Textbase/nppdf/free/2004/keyworld2004.pdf), del 7: Selected Energy Indicators for 2002. Denne kilden oppgir marginalt lavere tall for CO₂-utslipp enn nasjonale og EU-kilder gjør, for Sveriges del 5,62 tonn per innbygger i 2002, mens de landa som lå nærmest var Sveits (5,87 tonn), Portugal (6,07 tonn) og Frankrike (6,16 tonn). Ifølge EUs rapportering for samme år (http://reports.eea.eu.int/technical_report_2004_7/en/annex4-ghg_inventory_data.zip) lå Sveriges utslipp av CO₂ det året ("Total emissions without LUCF") på 54.753 tonn eller 6,1 tonn per innbygger, som samsvarer med Naturvårdsverkets oppgaver for 2002. Portugals utslipp var 67.464 tonn eller 6,7 tonn per innbygger og Frankrikes 406.044 tonn eller 6,8 tonn per innbygger.

⁴ <http://www.artdata.slu.se/rodlista>

⁵ <http://www.naturforvaltning.no/wbch3.exe?p=2430>

⁶ Tall for Norge: Innstilling fra Stortingets energi- og miljøkomite om rovvilt i norsk natur, <http://www.stortinget.no/inns/2003/200304-174-004.html>; for Sverige: Naturvårdsverket, <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/rovdjur/rovdok/politik.htm#var>. I begge land er målene egentlig gitt som antall foryngelser per år. Disse er regnet om til antall individer etter samme nøkkeltall som Naturvårdsverket bruker: 1 årlig foryngelse = 10 dyr i tilfellene ulv og bjørn, 5 dyr i tilfellet gaupe, 5,4 dyr i tilfellet jerv.

⁷ "De fem stora", Björn – historia, <http://www.de5stora.com/omrovdjuren/bjorn/historia/index.asp>

⁸ http://www.miljostatus.no/templates/themepage_2258.aspx

⁹ <http://www.naturvardsverket.se/dokument/natur/natures/reservat.html>

¹⁰ Rune Aanderaa, Samarbeidsrådet for biologisk mangfold (SABIMA), pers. komm.

¹¹ Erling Holden: Bolig, biff og bil. Bergens Tidende, 27.10.01,

<http://www.bt.no/meninger/kronikk/article.jhtml?articleID=66768>

¹² <http://www.supersize.nu/cms/index.php?option=content&task=category§ionid=2&id=69&Itemid=32>

¹³ Tall for Norge: Sosial- og helsedirektoratet, Utvikling i norsk kosthold 2004,

<http://www.sef.no/assets/11002542/IS-1218.pdf>, tab. 2.37; for Sverige 1960: Supersize.nu,

<http://www.supersize.nu/cms/index.php?option=content&task=view&id=51&Itemid=> jfr. Statistiska centralbyrån, Jordbruksstatistisk årsbok 2004, tab. 17.1.

¹⁴ Sosial- og helsedirektoratet, Utvikling i norsk kosthold 2004, <http://www.sef.no/assets/11002542/IS-1218.pdf>, tab. 3.3.

¹⁵ Statistiska centralbyrån, Jordbruksstatistisk årsbok 2004,

http://www.scb.se/statistik/JO/JO1901/2004A01/JO1901_2004A01_BR_21_JO01SA0401.pdf, tab. 17.1.

¹⁶ <http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=279>

¹⁷ <http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=410>

¹⁸ Coop Norden, Virksomheten 2003, http://www.coop.no/_bin/9176e96a-94a5-4639-8c51-6d771f660ae9.pdf,

s. 19; økologiske varers andel i tonn opplyst av miljøsjef Knut Lutnæs, Coop Norge AS; andeler for Sverige (summert for Coop Konsum og Coop Forum) fra Coop Sveriges miljørapport 2003,

<http://www.coop.se/upload/modul/coopse/diverse/1211200412531251633.pdf>.

¹⁹ Statens Landbruksforvaltning, Produksjon og omsetning av økologiske landbruksprodukter 2004,

http://www.slf.dep.no/iknowbase/Content/Produksjon%20og%20omsetning%20av%20økologiske%20landbrukspr_2004.pdf?documentID=3729. tab. 15.

²⁰ Arla Foods, Hållbarhetsredovisning 2003,

<http://www.arlafoods.se/upload/Ladda%20ner/Publikationer/Hållbarhetsredovisning%202004.pdf>, s. 10.

²¹ <http://www.miljofordon.org/fakta/index.asp?sTemplate=main.asp&iMenuID=460&iParentMenuID=406>

²² <http://www.miljofordon.org/tanka/index.asp?sTemplate=main.asp&iMenuID=437&iParentMenuID=409>

²³ ibid.

²⁴ Norsk elbilforening, <http://www.elbil.no/modules.php?name=News&file=article&sid=38>

²⁵ "Varme på rot", Dagbladet 16.12.04, <http://www.dagbladet.no/magasinet/2003/03/29/366536.html>.

²⁶ Det ble solgt 70 eksemplarer av første utgave av denne bilen i Norge:

<http://www.dinside.no/php/art.php?id=105725>

og ca. 150 av andre utgave i 2004: <http://www.gronnhverdag.no/artikkel.php?artikkelid=1774>.

²⁷ <http://www.miljofordon.org/fakta/index.asp?sTemplate=main.asp&iMenuID=460&iParentMenuID=406>

-
- ²⁸ Giltun, Vigdis og Knut Lileng 2005: Fredrikstad biogass, http://www.sft.no/arbeidsomr/luft/drivstoff/biodrivstoff250405_fredrikstadbiogass.doc.
- ²⁹ Statistiska centralbyrån, Årlige energibalanser 2002-2003, http://www.scb.se/templates/Publikation_119139.asp, Tablå B.
- ³⁰ Tallet kan ikke gis helt presist da det er noe ulike meninger om hvor omfattende og allsidige miljøtiltakene må være før noe kvalifiserer som økolandsby. Svenska Arktitektens Riksförbunds Ekoguide (Sören Thurell 1996; utg. Byggförlaget) lister allerede på det tidspunktet 20 stykker, mens Lotta Lannes Ekobylista, http://www.scb.se/templates/Publikation_119139.asp beskriver 17, hvorav de fleste men ikke alle også opptrer i Thurells liste. Daniel Ruhe har mer nylig laget en oversikt over ”Ekobyar och kollektivhus”, <http://hem.fyrstorg.com/assets/stacken/kollektivlinks.htm> der mange av objektene er det siste snarere enn det første, men som inkluderer minst én kvalifisert økolandsby som verken finnes i Thurells eller Lannes oversikter.
- ³¹ <http://www.hurdalecovillage.no>
- ³² <http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=520> .
- ³³ <http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=285> .
- ³⁴ <http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=231> .
- ³⁵ Statistiska centralbyrån, http://www.scb.se/templates/tableOrChart_23026.asp .
- ³⁶ Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen, <http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/tab-2005-05-04-08.html> .
- ³⁷ Nordisk ministerråd: Nordic Information Society Statistics 2002, http://www.ssb.no/ikt/ict_nord , kap. 5.
- ³⁸ Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/emner/09/05/iktuh/fig-2005-02-08-01.gif> .
- ³⁹ Statistisk sentralbyrå, Kraftprisar i sluttbrukarmarknaden, <http://www.ssb.no/emner/10/08/10/elektrisitetaar/tab-2004-06-28-27.html> .
- ⁴⁰ Statistiska centralbyrån, Energiprisar 2003, http://www.scb.se/templates/Publikation_55888.asp
- ⁴¹ NOU 1996:9. Grønne skatter – en politikk for bedre miljø og høy sysselsetting, http://odin.dep.no/fin/norsk/dok/andre_dok/nou/006005-020013/dok-bn.html .
- ⁴² Forbruksavgiften på elektrisk strøm er økt fra 5,62 til 9,88 øre/kWh, som er betydelig mer enn en inflasjonsjustering. I 1996 fantes imidlertid også en produksjonsavgift på strøm – 1,88 øre i produksjonsleddet, som svarer til vel 2 øre i forbruksleddet. Den samlede avgiftsbelastningen på strøm er dermed bare økt marginalt mer enn økningen i konsumprisindeksen, som har vært på 21 % fra 1996 til primo 2005.
- ⁴³ SOU 1997:11: Skatter, miljø och sysselsättning.
- ⁴⁴ Hille, John og Håvard Vaggen Malvik 1997: Norsk energibruk – fra sløsing til løsning. Rapport nr. 8/97 fra Framtiden i våre hender, Oslo. Se s. 85-94 og 112-113. (Kildens tall i løpende eller 1997-kroner er omregnet til dagens kroneverdi i teksten her.)
- ⁴⁵ Ibid., s. 93.
- ⁴⁶ <http://www.regeringen.se/sb/d/4293/a/28998>
- ⁴⁷ Naturvårdsverket, Vad är LIP? <http://www.naturvardsverket.se/dokument/hallbar/invprog/lip/lip.htm#vadLIP> .
- ⁴⁸ Naturvårdsverket, LIP-Statistikk, <http://www.naturvardsverket.se/dokument/hallbar/invprog/lip/lipdok/statistik.htm#fordel>
- ⁴⁹ Naturvårdsverket, KLIMP-Beslut, http://www.naturvardsverket.se/dokument/hallbar/invprog/klimp/klimpdok/beslut_04/beslut04.htm
- ⁵⁰ St. prp. nr. 1 (2004-2005) for Olje- og energidepartementet, <http://www.odin.dep.no/oed/norsk/dok/regpubl/stprp/026001-030034/hov005-bn.html#hov5.d0e2358> , tabell 5.7 jfr. tabell 5.11 og tilhørende kommentarer.
- ⁵¹ Avinor statistikk, http://www.avinor.no/filestore/2004_mnedstatistikk_12_des.xls
- ⁵² Banverket, Framtidsplan, http://www.banverket.se/upload/pdf/jarnvagsnatet/banhallningsplan/BV_framtidsplan_sammanfattning.pdf .
- ⁵³ Samferdselsdepartementet, budsjett 2005, <http://www.odin.dep.no/sd/norsk/aktuelt/pressemter/pressem/028061-070011/dok-bn.html> .
- ⁵⁴ Jordbruksdepartementet, Mål för ekologisk produktion, <http://www.regeringen.se/sb/d/4213/a/27886> .
- ⁵⁵ Debio statistikk, http://srv1.zetta.no/www-debio-no/_upl/09-okologisk_prosent_av_samlet_04.pdf
- ⁵⁶ Hille, J.: Grønn mat på vent. Rapport nr. 4/2004 fra FIVH, http://www.fivh.no/filer/Grønn_mat_på_vent_r0404.pdf , s. 15.
- ⁵⁷ Verdenskommisjonen for miljø og utvikling 1987: Vår felles framtid, Tiden, Oslo, s. 131.
- ⁵⁸ St. meld. nr. 38, 1986-87.
- ⁵⁹ Nasjonal Agenda 21-dokumentet finnes her: http://odin.dep.no/fin/norsk/tema/norsk_ekonomi/21/bn.html og er kommentert i Hille, J.: Økologisk utsyn 2004, rapport nr. 3/2004 fra FIVH, http://www.fivh.no/filer/Okologisk_utsyn_2004_r0304.pdf , s. 10 ff.
- ⁶⁰ Replik i Nationen, 10.06.94.

-
- ⁶¹ Svenska Naturskyddsföreningen: Vad har hänt efter Rio-konferensen?
<http://www.snf.se/verksamhet/agenda21/rio-chapter2.htm>
- ⁶² Her kan du lese mer om hvordan det har gått i Växjö:
<http://ide.idebanken.no/bibliotek/ProsjektID.asp?ProsjektID=224>
- ⁶³ Edman, Stefan og Olof Eriksson 1996: Bygg om Sverige till bärkraft. ABFs Idé- och faktabibliotek, Stockholm.
- ⁶⁴ Utbildning vägen till hållbar utveckling, <http://www.regeringen.se/sb/d/3851>
- ⁶⁵ Göran Persson: Tal vid Riksdagens partiledardebatt, 20.01.05, <http://www.regeringen.se/sb/d/1122/a/37451>
- ⁶⁶ Norges naturvernforbund, Årsmelding 2003-2004, s. 18.
- ⁶⁷ Svenska naturskyddsföreningen, Årsredovisning 2003, <http://www.snf.se/pdf/internt/dok-vb-2002-03.pdf>
- ⁶⁸ Fälbiologerna, Verksamhetsberättelse 2003-2004, s. 3.
- ⁶⁹ Dagbladet 28.11.97: Greenpeace ut av Norge, <http://www.dagbladet.no/nyheter/1997/11/28/42261.html> .
- ⁷⁰ WWF Sverige, Årsredovisning 2003, <http://imgwiz.odelius.se/wwf/atts/wwf-1077850-1.pdf> , s. 16.
- ⁷¹ WWF Norge, Årsmelding 2003, <http://www.wwf.no/pdf/Aarsmelding%20WWF.pdf> , s. 17.
- ⁷² Framtiden i våre hender, Årsmelding 2003, http://www.fivh.no/filer/ARSMELDING_03_m_sign_endelig.pdf , s. 5.
- ⁷³ Sandgren, Tim m.fl. 2004: Miljöförbundet Jordens Vänner,
<http://user.it.uu.se/~heny2875/doc/mjvarbete%5B2%5D.doc>
- ⁷⁴ Svenska naturskyddsföreningen 2002: När larmen tystnar,
<http://www.snf.se/verksamhet/miljopolitik/larmentystnar/3.htm> .
- ⁷⁵ Eurobarometer for Sverige, høsten 2003,
http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb60/eb60.1_sweden.pdf , fig. 1.1.
- ⁷⁶ Eurobarometer, høsten 2003,
http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb60/eb60_rapport_standard_en.pdf , s. 12.
- ⁷⁷ ISO 14000 Speedometer, <http://www.inem.org/iso/speedo.htm#>
- ⁷⁸ EMAS Organisations and sites, http://europa.eu.int/comm/environment/emas/pdf/5_5articles_en.pdf .
- ⁷⁹ Hille, J: Økologisk utsyn 2004. Rapport nr. 3/2004 fra FIVH,
http://www.fivh.no/filer/Okologisk_utsyn_2004_r0304.pdf , s. 59.
- ⁸⁰ <http://www.forskning.no/Artikler/2005/april/1114075422.6>
- ⁸¹ St. prp. nr 51, 2002-2003: <http://www.odin.dep.no/nhd/norsk/publ/stprp/024001-030016/dok-bn.html>
- ⁸² ”Fra idé til verdi”: <http://www.odin.dep.no/nhd/norsk/publ/stprp/024001-030016/dok-bn.html>
- ⁸³ Innovativa Sverige – En strategi for tillväxt genom förnyelse,
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/66/52/a6e1190a.pdf> .